

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
KIRJANDUSE JA TEATRITADUSE OSAKOND

Helina Harend

ANDRUS KIVIRÄHKI LASTERAAMATUTE RETSEPTSIOONI
TUNNUSJONED

Bakalaureusetöö

Juhendaja Mart Velsker

TARTU 2021

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Kriitikateooria	4
1.1. Kriitika olemus	4
1.2. Kirjanduskriitika määratlusi	6
1.3. Kriitika ja meedia	9
2. Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptsioon	11
2.1. Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptsiooni olemus	11
2.1.1. Kriitikukeskne retseptsioon	12
2.1.2. Teosekeskne retseptsioon	14
2.2. Imiteeriv, produktiivne ja kreatiivne kriitika	17
2.3. Ettevalmistatud kontekst	18
2.4. Illustratsioonide käsitlemine retseptsioonis	20
2.5. Huumor, grotesk ja absurd	23
2.6. Sisukus, lihtsus ja seikluslikkus	26
2.7. Positiivsus ja südamlikkus	29
2.8. Piirid	31
2.8.1. Fantaasia ja reaalsuse piirid	31
2.8.2. Vanuselised piirid	33
2.9. Auhind ja müügiedetabel	34
3. Andrus Kivirähki fenomen lastekirjanikuna	37
Kokkuvõte	39
Kirjandus	41
Characteristic Features of Andrus Kivirähk's Children Books. Summary	45

Sissejuhatus

Andrus Kivirähk on kaasaja üks populaarsematest Eesti kirjanikest. Tema raamatud leiavad palju vastukaja, samuti on kirjanik auhinnatud. Andrus Kivirähk on tuntud prosaisti, näitekirjaniku ja lastekirjanikuna. Tema lasteraamatud leiavad tunnustust nii laste, täiskasvanute kui ka kriitikute hulgas. Kirjaniku lasteraamatuid on isegi nimetatud kogupereraamatuteks, sest nende lugemisest tunnevad laste kõrval rõõmu täiskasvanudki.

Andrus Kivirähki on kirjanduses palju uuritud. Käsitlust leiavad tegelaste ja temaatika, ka folkloorse ainese kasutuse analüüsimine. Kivirähki lasteraamatute retseptiooni esteetiline käsitlus teadaolevalt aga puudub. Selle temaga seostuvad varasemad bakalaureusetööd: Gea Gorjunova (2008) „Andrus Kivirähki retseptiooni peajooni“ ja Tiina Brocki (2008) „Tegelaste tüpoloogia Andrus Kivirähu lasteraamatutes“. Gorjunova analüüsib Kivirähki proosa retseptiooni tunnusjooni, Brock valitud lasteraamatute tegelasi lähemalt.

Siinne töö on täiendus senisele Kivirähki loomingu ja selle vastuvõtu uurimisele. Töö põhineb Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptioonil. Analüüsivad artiklid on peamiselt leitud Eesti artiklite andmebaasist ISE ja DIGARi Eesti artiklite portaalist. Retseptiooni analüüsimisel keskendutakse arvustustes korduvatele sisuelementidele. Kivirähki lasteraamatute retseptiooni analüüs näitab kirjaniku mitmekülgset ja tuntust lastekirjanduse aspektist. Samuti saab ettekujutuse, millele Kivirähk lastele kirjutades enim tähelepanu pöörab.

Bakalaureusetöö eesmärk on analüüsida, milline on olnud Andrus Kivirähki lasteraamatute vastuvõtt ning mis teeb Kivirähkist populaarse lastekirjaniku. Sellest tulenevalt püstitatakse järgnevad uurimisküsimused: milline on Kivirähki lasteraamatute retseptioon? Millised on Kivirähki lasteteoste iseloomulikud ja retseptioonis korduvad sisuelemendid? Milles seisneb Andrus Kivirähki fenomen lastekirjanikuna?

1. Kriiticateooria

Siinses töös toetutakse kriitika käsitlemisel ja analüüsil peamiselt Rein Veidemanni teosele „Kriitikakunst“ (2000). Tegemist on kõige terviklikuma eestikeelse kriitikakäsitlusega, kus arutletakse kriitika üle erinevatest aspektidest ja vaadeldakse kriitikat kui kunstiteostega seonduvat üldisemat nähtust. Veidemannile lisaks toetavad käsitlust George Steineri ja Märt Väljataga seisukohad. Järgnevalt keskendutakse kirjanduskriitikat puudutavatele seisukohtadele: avatakse kriitika olemus, vaadeldakse paari kirjanduskriitika määratlusvõimalust, kajastatakse kriitika ja meedia suhteid, selleks et rakendada neid teoreetilisi seisukohti siinse töö metoodilise alusena.

1.1. Kriitika olemus

Kriitika mõistet on võimalik mitmeti defineerida. Rein Veidemann on oma teoses kriitikat määratlenud erinevatest aspektidest, kirjeldades kriitikat kui kunstile üldomast nähtust. Veidemanni arvates võib kirjanduskriitikat vaadelda omamoodi diskursusena, mis ilmneb kui mõtlemis- ja väljendusviis ning mis vahendab kriitiku mõttekulgu, edastab tema eristavat ja hindavat tunnetust teatava sümbioosina. Peale selle võib kirjanduskriitikat käsitleda sotsiaalset ja kirjanduslikku diskursust liitva sillana, mis ühendab ühtaegu nii ühiskonda kui ka kirjandust. Kirjanduse poolelt vaadatuna on tegemist kirjanduse enesepeegeldusega, ühiskonna vaatepunktist kajastuvad kriitikas mitmesugused väärtushoiakud ja normid. Seega, kirjanduskriitika ülesanne on teoseid kommenteerida, avada nende olemust ja tausta, andes edasi ja/või analüüsid väärtushoiakuid, langetades seeläbi ka hinnanguid. (Veidemann 2000: 11–13)

Rein Veidemanni seisukohti toetavad George Steineri vaated, kes oma essees „„Kriitik“ / „Lugeja““ märgib, et kriitika sünnitab diskursust (Steiner 2008: 125). Steiner kirjeldab kriitikat kriitiku ja teksti vahelise distantsi kaudu: kritiseerimine on justkui distantsilt vaatlemine (samal: 104). Samuti nimetab Steiner kriitikat korrastavaks nägemiseks või pilguks (samal: 107), rõhutades seda arusaama kogu oma essee vältel ja kasutades seda

määratlust kriitika olemuse mõistmiseks. Ühtlasi peab kriitika püüdma vaadelda tervikut (samas: 134).

Teisalt mõistab Steiner kriitikat kui üldisema informatsiooniteooria üht haru. Kui aine ehk teos on oluline, siis see esmajoones informeerib (Steiner 2008: 115). Kriitika eesmärgiks on Steiner seadnud teose käekäigu edendamise ja selle mõju tugevdamise (samas: 119). Teisisõnu, kriitika roll kirjandus- ja ühiskonnaelus on võimendada teose tähtsust, asetada see kas ajastu, traditsiooni või rahvuskirjanduse konteksti. Kirjandusloos võib selline teose tähtsuse rõhutamine viia kanoniseerimiseni. Kaanonit ja kriitika mõju sellele on käsitlenud ka Steiner, märkides, et see kaanoni kujunemine mõjutab omakorda kohustusliku kirjanduse nimekirju, mis sisaldavad püsivat, autentset ja klassikalist materjali (samas: 113). Steiner seob kriitika ühiskondliku tasandiga eeskätt poliitilisuse kaudu, kirjeldades kriitikat legislatiivse ehk seadusandliku nähtusena. Poliitilisus tähendab tema järgi kriitika objekti ehk teose niisugust korrastamist ja hindamist, mis toob kaasa positiivse (kiitva) või negatiivse (halvava) toime laiemas avaliku elu lõimes. (Samas: 118)

Veidemanni ja Steineri seisukohti võib võrrelda Märt Väljataga artikli „Miks uurida kirjandust?“ (2005) arusaamadega, milles samuti puudutatakse kriitika mõistet. Väljataga toetub oma arutelus kriitika olemuse üle mitmetele teemakohastele ingliskeelsetele esseedele, mille autorid on pärit teisest kultuuriruumist ja eri ajastutest. Ta rõhutab ingliskeelse sõna *criticism* ja eestikeelse mõiste „kriitika“ erinevust. Inglisekeelne mõiste tähistab igasugust kirjanduse üle arutlemist. Eestis on aga kirjandusuurimist mõjutanud saksa ja vene kultuuriruum, kus on tavaks liigitada kirjandusuurimine omaette teaduseks, eristades seejuures mõistest „kriitika“, mis tähendab raamatuarvustamist. (Väljataga 2005: 61) Kriitika kui raamatuarvustus sobib siinse töö vaatenurgaga, kuid sellest siiski ei piisa, mõistmaks kriitika olemust ja funktsiooni. Seetõttu tuleks naasta Väljataga artiklis refereeritud seisukohtade juurde, mille põhipunktid autor on esitanud.

Matthew Arnoldi esseest on Väljataga esile tõstnud kriitika ülesande levitada ideid ja hinnata teost nii, nagu see päriselt on, jättes välja teose psühholoogilise, ajaloolise ja sotsioloogilise tausta vaatlemise (Väljataga 2005: 61). T. S. Elioti essees on kriitika funktsioonina nimetatud

aga teoste selgitamist ja maitse korrigeerimist, ka „teostevaheliste ajalooliste seoste“ uurimist. Samuti leiab Eliot, et kriitika peaks tegelema faktidega, mis aitaksid teost mõista. (Väljataga 2005: 61–62) Eelmistele seisukohtadele vastandub Northrop Frye, kes leiab, et kriitika peaks üksikfaktide asemel „vaatlema kogu kirjandusuniversumit, selle žanre ja kategooriaid“ (Väljataga 2005: 62).

Väljataga, Veidemanni ja Steineri seisukohti võrreldes, sidudes ja kombineerides saab hea ülevaate kirjanduskriitika olemusest, selle funktsioonidest ja määratlusviisidest nii kirjanduskui ka ühiskonnaelu kontekstis. Eelnevat arvestades piiritletakse järgnevalt kirjanduskriitikat kitsamalt, keskendudes valitud funktsioonidele ja määratlustele, mida töö empiirilises osas on võimalik kasutada.

1.2. Kirjanduskriitika määratlusi

Rein Veidemann on kriitikat käsitlenud meediumi, vahekohtuniku ja kohtunikuna. Kõigis kolmes rollis on kriitikal kirjanduse ja ühiskonna või isegi üldisemalt elu suhtes erinev funktsioon, mis lahknub eeskätt hinnangute poolest. Nimetades kriitikat meediumiks, kannab meedium „autori ja teose, kirjanduse ja lugeja ning kirjanduse ja elu vahekorra mõtestaja“ rolli (Veidemann 2000: 46). Kriitika kui meedium on kirjanduses aga ideaali vahendaja, mis uurib kirjanduse kujundlikkust ja sümboolikat. Kujundeid uuritakse, sest need aitavad kriitikul ideaali avastada ja sõnastada. Samuti uurib ja tõlgendab kriitika kui meedium ühiskonnas kasutusel olevaid „koode, mis aitavad mõista üht või teist kujundit ja siis ka üht või teist ideaali“ (Veidemann 2000: 47), kuid mis vahendavad ühtlasi ka tegelikkust.

Kriitika kui meediumi jagab Veidemann omakorda kolmeks liigiks: imiteeriv, produktiivne ja kreatiivne kriitika. Jaotus on omane üleüldisele loometegevusele, mistõttu võib taandada selle kirjanduskriitikalegi. Imiteerivas ehk jäljendavas kriitikas on ülekaalus teose ümberjutustamine ja sellele on omane objekti ehk teose keele jäljendav kasutamine. Produktiivsele ehk laiendavale kriitikale on iseloomulik teosele oma kontseptsiooni peale surumine, kasutades sealjuures enamasti mõne teise valdkonna, näiteks ajalooteaduse või

sotsioloogia keelt. Kreatiivne ehk loov kriitika koondab endas ühtseks tervikuks teose, tausta ja oma kontseptsiooni. Sellist teksti on võimalik lugeda ka lähtetekstina, mis imiteeriva ja produktiivse puhul pole võimalik. (Veidemann 2000: 47–48)

Vahekohtunikuna või vahemehena on kriitika justkui pealtnägija ja tunnistaja, esindades nii kirjandust kui ka lugejat. Samuti esindab siin kriitika kedagi või midagi kolmandat, näiteks ühiskondlikku ideaali või kirjanduse ja kriitika vahekorda, mis on ideaalist tingitud. Esindatavate erinevus aga seisneb selles, et kolmanda „tunnistused“ pole ette antud, vaid seda peab kriitika ise järelutama ja uurima. Sel viisil astub kriitika ka kohtuniku rolli, tehes otsuseid kirjanduse ja lugeja „tunnistuste“ alusel. (Veidemann 2000: 48)

Kriitikat kohtuniku-rollis on rõhutanud ka George Steiner. Ta on kohtuniku-rolli kirjeldamisel kasutanud aga kriitiku mõistet. Siinkohal on kriitik see, kes otsuse langetab. Siiski ühtib Steineri seisukoht Veidemanni arvamusega. Kui Veidemann nimetas kohtuniku rolli juures lugeja „tunnistusi“, siis Steinerile toetudes võib tunnistusteks pidada tsitaate ja näiteid. Kriitik ehk tunnistaja tsiteerib ja toob näiteid, et oma seisukohti veenvalt tõendada. Selline kriitika taotleb kohtumõistmist. (Steiner 2008: 119) Ka Steiner jõuab kohtuniku rolli juures hinnanguteni, olles arvamusel, et kriitika langetab hindavaid otsuseid (samas: 121).

Hinnang on teose vastuvõtu lahutamatu osa. Hinnangu kaudu väljendatakse suhtumist teose väärtustesse ja nende olemasolusse. Samuti kajastub väärtuste kindlakstegemise viis. Teos võib pälvida erinevaid hinnanguid, nii ühes ajas kui ka eri aegadel, viidates sellega teose olemuse, toime ja hinnangu tihedale omavahelisele seotusele (Veidemann 2000: 121). Teisalt püstitavad eri hinnangud aga küsimuse, kas teose väärtus on osa teose olemusest või sõltub see peamiselt lugejast. Sellest tulenevalt kerkib esile väärtuste, seeläbi ka hinnangu, subjektiivsuse ja objektiivsuse probleem. Erinevad koolkonnad on siinkohal erineval arvamusel.

Objektiivsuse teooria järgi on igas teoses olemas objektiivne esteetiline väärtus ja see ei sõltu sellest, kas teos satub lugeja kätte või ei. Teisalt aga on oluline, mida keegi üldse väärtuseks peab. (Veidemann 2000: 121–122) Sellest omakorda ilmneb hinnangu subjektiivsus ehk

subjekti väljendus. Veidemann on subjektiivsuse ja objektiivsuse suhte kokku võtnud järgmiselt: „Olgu hinnang kui tahes subjektiivne, ta on ometi sel määral objektiivne, et väljendab grupilist, sotsiaalset, ajastuomast.“ (Veidemann 2000: 125) George Steineri essees „„Kriitik“ / „Lugeja““ on autor aga öelnud, et kriitika (ja hinnang) ei saa olla objektiivne, sest objektiivsus tähendab paigalseisu või nullpunkti. (Steiner 2008: 113). Kriitika objektiveerib ja see ei saa olla mittekavatsuslik (sammas: 107). Seda seisukohta kinnitab omakorda väide: „Nii nagu ei ole olemas ükskõikset tegutsemist, nii ei ole ka erapooletut (objektiivset) kriitikat“ (sammas: 111).

Objektiivsuse ja subjektiivsuse suhtele lisaks on Rein Veidemann kirjeldanud hinnangut ja hinnangulist veel teistegi vastanduvate pooluste abil. Seejuures on ta tõstnud esile hinnangu ja valiku seose. Hinnang saabki alguse valikust, milles omakorda sisaldub eelistus. (Veidemann 2000: 125) Lugeja eelistab üht teost teistele, kuigi ta ei pruugi seda teadvustada. Näiteks võib hinnang olla kas positiivne või negatiivne. Seejuures nimetab Veidemann hinnangut võimenduseks, sest isegi, kui kõneletakse halvast teosest, tõstetakse seda siiski esile. Positiivse ja negatiivse hinnangu juurde kuuluvad ka hea – halb ja meeldib – ei meeldi hinnangud. Sellised hinnangud on kontemplatiivsed ehk sisekõnelised. (Sammas: 126) See tähendab, et hinnangu andmine toimub lugeja sisemuses.

Siinjuures muutub oluliseks lugeja ja kriitiku eristamine. Seda rõhutab ka George Steiner kogu esse „„Kriitik“ / „Lugeja““ vältel. Rein Veidemann aga on lugeja ja kriitiku eristamist laiemalt kirjeldanud. Kui tavalugeja hinnang on kontemplatiivne, siis kriitiku ja kirjandusteadlase hinnang on ekstraktiivne. See tähendab, et hinnang kujuneb teose tõlgendamise ja selle omaduste nimetamise kaudu. Selline hinnang on juba kellelegi suunatud, näiteks autorile või lugejaskonnale. (Veidemann 2000: 127) Samuti ilmneb siin taas üks kriitika funktsioone ühiskonnas. Kriitiku hinnangu ekstraktiivsus ehk väljapoole suunatus muudab kriitika ühiskonnaelu reguleerivaks vahendiks.

Hinnangute andmise puhul on oluline ka see, et vastukaja leidnud tekstid, st kirjanduse vastuvõtt kriitikas on ühtlasi üks osa kriitikast kui kontekstist. Kriitika kontekstuaalsus avaldub kirjanduskultuuri tagasisidestamises ja enesekirjeldamises. Kriitikat konteksti

aspektist vaadeldes on võimalik uurida kirjanduse tähenduslikkuse tekkimist ja kulgu. Rein Veidemann seostab seda retseptsiooniloo uurimisega, mille kaudu omakorda avaldub kriitika kui konteksti sisemine mehhanism. Sisemine mehhanism hõlmab seda, missuguseid autoreid ja teoseid eelistatakse, millised on kirjanduse vastuvõtumudelid, kuidas jaguneb kriitika väljaannete vahel ning millised on domineerivad kriitikažanrid ja mis võivad domineerimise põhjused olla. (Veidemann 2000: 78–79) Seega moodustab retseptsioon ehk vastuvõtt ühe osa kriitikast kui kontekstist.

Kriitika võib toimida kontekstina ka enne teose ilmumist või levimist, olles siiski osa retseptsioonist. Sel viisil võib kriitikast saada teose eestkõneleja ja saatja. Kriitika toimib sel juhul ettevalmistatud kontekstina, sest teost reklaamitakse ette ja sellest luuakse juba eelnevalt teatav pilt või raamistik. (Veidemann 2000: 80) Ettevalmistatud kontekst erineb selgelt kontekstist, mis kujuneb teose ilmumisjärgse vastuvõtu käigus. Mõlemad aga muudavad kirjandusmaastikku, sealhulgas kriitika kontekstuaalsust keerulisemaks ja mitmekülsemaks.

1.3. Kriitika ja meedia

Kriitika on tihedalt seotud ajakirjandusega – perioodikaga, sest need on peamised kriitiliste sõnavõtude ilmumisväljundid. Ka eesti kirjanduskriitika alguseks loetakse 19. sajandi esimesi kümnendeid, mil tekkis ja hakkas laiemalt levima eesti ajakirjandus (Veidemann 2000: 133). Juba sellest võib järeldada, et kirjanduskriitika sõltub tugevasti ajakirjandusest. Kriitika ja ajakirjanduse suhte iseloomustamisel on Veidemann nimetanud ajakirjandust kriitika päriskoduks (samas: 133).

Kriitika võib olla ükskõik milline – hea või halb, positiivne või negatiivne –, ajakirjandus kajastab seda ikkagi. Kriitika on olemas ja ilmub suuresti tänu ajakirjade ja ajalehtede toimetustele. Seda väidet tõestab Veidemanni arvates paradoks, et kui kriitik jõuab oma artiklite kogumiku ehk oma raamatu avaldamiseni, siis loevad seda vähesed (Veidemann 2000: 33). Artiklikogumikuna ei satu kriitika paljudeni, sest inimesed pole

huvitatud või ei oska kriitikat sellises vormis lugeda. Ajaleheveergudel on mugavam, aga ka huvitavam teiste lugude kõrval kriitikat lugeda.

Kriitika kajastamine ja selle lugemine avaldab teatavat mõju lugejaskonnale. See võib omakorda avalduda näiteks raamatupoodide müügiparemikes. Siiski on Rein Veidemann arvamusel, et kriitika võime oma kaasaegset lugejat mõjutada on lühiajaline ja tagasihoidlik ning see hajub infotulvas (Veidemann 2000: 34). See seisukoht on ajaga muutunud üha aktuaalsemaks, sest igapäevane meediakasutus ja infotulv on pidevas muutumises. Nii võib avaldatud arvustus teiste päevakajaliste temade vahel varju jääda. Ka lugejani jõudnud kriitika võib kiiresti ununeda või lühiajalisena mõjudes suunata lugejat kritiseeritava teosega tutvumiseni.

2. Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptsioon

Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptsiooni analüüsimisel keskendutakse arvustustes ja kajastustes korduvatele sisuelementidele. Sellist ülesehitust on kasutanud ka Gea Gorjunova (2008) oma bakalaureusetöös „Andrus Kivirähki retseptsiooni peajooni“. Lisaks seotakse analüüsitud retseptsioon kriitikateoorias käsitletud jaotustega. Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptsiooni leidmiseks on peamiselt kasutatud Eesti artiklite andmebaasi ISE ja DIGARi Eesti artiklite portaali. Oluliseks infoallikaks on ka Eesti Lastekirjanduse Keskuse veebilehekül.

Andrus Kivirähki lasteraamatud on:

- „Kaelkirjak“ (1995)
- „Sirli, Siim ja saladused“ (1999)
- „Sibulad ja šokolaad“ (2002)
- „Lotte reis lõunamaale“ (2002)
- „Limpa ja mereröövliid“ (2004)
- „Leiutajateküla Lotte“ (2006)
- „Kaka ja kevad“ (2009)
- „Konna musi“ (2013)
- „Suur Tõll“ (2014)
- „Oskar ja asjad“ (2015)
- „Karneval ja kartulisalat“ (2015)
- „Tilda ja tolmuingel“ (2018)
- „Tont ja Facebook“ (2019)

2.1. Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptsiooni olemus

Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptsiooni on võimalik sisu ülesehituselt jaotada kaheks: kriitikukeskseks ja teosekeskseks retseptsiooniks. Kriitikukeskne retseptsioon lähtub kriitiku

või arvustaja isikliku kogemuse esile tõstmisest. Teosekeskne retseptsioon hõlmab aga teose autori või selle sisu ja tegelaste tutvustamist, arvustamist. Samuti kuuluvad selle alla erinevad kirjandusanalüütilised lähenemised. Võrdlemisi palju esineb kaksikjaotuse kombinatsioone, milles alustatakse teosekeskselt, kuid lõpetatakse kriitikukeskselt või vastupidi.

Mõlema lähenemise puhul on eristatavad ka kontemplatiivsed ja ekstraktiivsed hinnangud. Nagu eelmises peatükis kirjeldatud, kontemplatiivsed hinnangud on sisekõnelised ja hinnangu andmine toimub lugejas. Siinses analüüsitavas retseptsioonis tulevad kontemplatiivsed hinnangud esile kriitikukeskse lähenemise juures, kui kriitik võtab tavalugeja rolli ja avaldab oma meeldib – ei meeldi hinnangu. Seejuures jätab lugeja-kriitik välja teose ja selle omaduste tõlgendamise. Siiski on ka selline hinnang suunatud teataval määral väljapoole, mis on omane ekstraktiivsetele hinnangutele. Ekstraktiivsed hinnangud on kellelegi suunatud ning need kujunevad teose lähema analüüsi käigus, olles seega omased teosekesksele retseptsioonile.

2.1.1. Kriitikukeskne retseptsioon

Kriitikukeskne retseptsioon tähendab teosest rääkimist lähtuvalt arvustaja isiklikust lugemiskogemusest. Osaliselt või terviklikult on sellised arvustused ja muud kajastused selgelt subjektiivsed ja püüavad edasi anda ehedat emotsiooni. Samuti võimaldab isiklike kogemuste jagamine tekitada teistes lugejates empaatiat või äratundmist. Isiklike kogemusi väljendatakse minavormis, avaldatakse raamatu ostmisel ja/või lugemisel tekkinud tundeid ja mõtteid. Kuna tegemist on lasteraamatutega, siis väljendavad arvustajad ka oma lapsele raamatu ettelugemise kogemust ja lapse reaktsioone. Selliseid kajastusi leiab Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptsiooni hulgast pea iga teose kohta. Siinkohal jäävad analüüsist välja „Lotte reis lõunamaale“, „Limpa ja mereröövlid“, „Leiutajateküla Lotte“ ja „Suur Tõll“. Nende puhul on isiklik kogemus seotud ettevalmistatud kontekstiga. See tähendab, et teosed on kajastust leidnud juba enne nende trükis ilmunist. Selle tulemusena

on ilmumata teostest kujunenud eelarvamused. Nimetatud teoste ettevalmistatud konteksti käsitletakse alapeatükis 2.3.

Andrus Kivirähki esimeste lasteraamatute „Kaelkirjaku“ ja „Sirli, Siimu ja saladuste“ isiklikku lugemiskogemust on peamiselt jagatud kriitikukeskse ja teosekeskse lähenemise kombineerimisel. „Kaelkirjaku“ kohta on Mait Talts enda esmakordset lugemiskogemust kirjeldanud arvustuse lõpus, olles eelnevalt kasutanud teosekeskset lähenemist. Talts toob välja novellilaadse puänteeritud lõpu ootuse, mida siiski ei tulnud. Ta leiab, et selline ootus tekkis õpitust, et üks korralik lühilugu on novell. (Talts 1996: 21) „Sirli, Siimu ja saladuste“ arvustuses alustab oma kogemusega Jaan Tätte. Lisaks enda kogemusele eristab arvustust teistest sinasõpruse avaldumine raamatu autoriga. Tätte kirjeldab, kuidas asus raamatut õhinaga lugema, jõudes samasuguse õhinaga raamatu lõpuni. Seejuures mainib ta: „Oleksin edasigi lugenud, aga Andrus-poiss oli arvanud, et raamatul juba paksust küll ja et aitab ehk kah.“ (Tätte 1999) Samuti viitab lugemisega kaasnenud õhin lugeja otsusele raamatu meeldivuse kohta. Seega on langetatud ka kontemplatiivne hinnang.

„Oskari ja asjade“ kohta on enda kogemusest kõige enam rääkinud Anu Viita-Neuhaus, kes on arvustuses võrdselt põiminud isiklikud tunded teosekeskse lähenemisega. Ta alustab teosekeskselt, sidudes järgenvalt enda kogemused. Seejuures vahendab ta ka oma lapse emotsioone. Arvustusest tuleb välja, et Viita-Neuhaus loeb lapsele raamatut unejutuks. Ta kirjeldab, et sel hetkel, kui tema kõrval ootab und ja „rohkem lugusid naerda rõkkav poiss“, toob see naisele meelde mälestused ajast, mil temagi pidi suve vanaema juures veetma (Viita-Neuhaus 2016). Samuti samastub ta raamatu tegelastega ja seostab neid oma eluga. Seeläbi avaldub lugemisjärgne mõju. Naine tunneb, et nii tema kui ta poja elus on olnud ja tuleb veel imelisi hetki ja naljakaid tegelasi, nagu Oskari. Näiteks, Viita-Neuhaus jäi ühel päeval mõtlema, kas tema pere hambaharjad peavad ka suguvõsakokkutulekuid või temagi kööginoad on mõrvarlikud (samas).

Raamatusarjast, millesse kuuluvad „Kaka ja kevad“, „Karneval ja kartulisalat“ ja „Tont ja Facebook“, on võrdlemisi vähe isiklikke kogemusi avaldatud. „Kaka ja kevade“ kohta kirjutab Hille Karm, et pärast raamatu ettelugemist lastelastele, soovisid lapsed mõnd juttu

näidendiks teha. Kodulavastus tehti nimiloost ja kolm last kehastusid kordamööda jutu tegelasteks. (Karm 2010) Ka „Karnevali ja kartulisalati“ on seotud lastega. Mari Klein kirjeldab, kuidas ta lasi oma nelja-aastasel pojalt kolme uue lasteraamatu vahel valida ja laps valis kolmel õhtul järjest just Kivirähki raamatu. Lapse valiku põhjuseks olid pildid. (Klein 2015: 126) „Tonti ja Facebooki“ lastega kogemustega aga ei seostata. Priit Hõbemägi toob raamatust välja hoopis oma lemmikjutud ja kutsub teisigi üles oma edetabeleid tegema (Hõbemägi 2019).

Teoste „Sibulad ja šokolaad“, „Konna musi“ ja „Tilda ja tolmuigel“ kohta on isiklikke kogemusi jagatud eelnevate raamatutega võrreldes veel vähem. Näidendikogumikku „Sibulad ja šokolaad“ seostab Jaanus Vaiksoo eelkõige tegelase härra Punni kaudu. Härra Punn jäi Vaiksoole meelde VAT Teatri lavastusest, kus tegelane oli kuri töömees (Vaiksoo 2003). Selle kogemusega alustab Vaiksoo ka oma arvustust. „Konna musi“ puhul tuuakse peamiselt välja teose süžee tekitavat ehmatust. „Tilda ja tolmuigel“ aga tekitab lugejates heldimushetki ja panevad oma minevikku üle teisest vaatenurgast mõtlema.

2.1.2. Teosekeskne retseptsioon

Teosekeskne retseptsioon moodustab valdava osa Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptsioonist. Selline lähenemine hõlmab autori, teose sisu ja tegelaste tutvustamist või kirjeldamist. Samuti kuuluvad siia hulka kirjandusanalüütilised lähenemised, näiteks psühhoanalüütiline käsitus, elustunud nukud või spordi teemad lastekirjanduses. Võib märgata teatavat jagunemist teosekeskse retseptsiooni siseseltki. Võimalik on eristada retseptsiooni, mis algab teose autorile viitamisega ja tema omaduste nimetamisega ning seejärel tutvustatakse teost ja tegelasi, tsiteerides ka kohti raamatust. Teine lähenemine on pigem vastupidine. Alustatakse teose tutvustamisega, nimetatakse silmapaistvamad tegelased ja teose omadused, seejärel viidatakse autorile ja talle iseloomulikule, kirjeldatakse ka illustratsioone. Kolmanda osa moodustavad eelnevalt nimetatud kirjandusanalüütilised käsitlused. Sellised lähenemised keskenduvad enamasti ühele kindlale teemale, mille

vaatepunktist teost analüüsitakse. Seejuures on kirjandusanalüütilistes käsitlustes analüüsitavaid teoseid ja autoreid tihtipeale rohkem kui üks.

Andrus Kivirähki lasteraamatu „Kaelkirjak“ retseptsioon on peamiselt autorikeskse algusega. Esmalt nimetatakse autori nimi, sellele on juurde lisatud mõned omadussõnad, mis äratavad lugejas tähelepanu. Nii luuakse arvustuse meeolu. Seejärel kirjeldatakse raamatu teemasid ja tegelasi. „Kaelkirjaku“ puhul on alguses autori nimetamine vajalik, sest tegemist on Kivirähki esimese lasteraamatuga. Kui alustatakse raamatu tutvustamisega, ei pruugi see tähelepanu köita. Näiteks, Aadu Hurt on alustanud arvustust lausega: „Meie praegune esileküündivaim humorist Andrus Kivirähk on maha saanud lasteraamatuga „Kaelkirjak“.“ (Hurt 1995) Tähelepanuväärselt on arvustust alustanud ka Mait Talts, kes nimetab Andrus Kivirähki õnnelikuks erandiks lastekirjanduse ja lastekirjanike vananemise tendentsi suhtes (Talts 1996: 20). Talts viitab sellega murekohale, et sel ajal kirjutasid lastele juba tuntud kirjanikud, n-ö vanad tegijad ja uusi nimesid, noori autoreid tuli lastekirjanduse maailmasse vähe.

Kivirähki teise lasteraamatu „Sirli, Siim ja saladused“ retseptsioon on võrreldes „Kaelkirjakuga“ juba mitmekesisem. Leidub arvustuse alustamist tegelaste või teose aspektist, alustatakse ka autori nimetamisega. Autori nimetamisel mainitakse, et teos pärineb juba tuntud autori sulest (Müürsepp 1999). Samuti tuuakse mitmeid kordi esile Kivirähki omadus nalja teha. Lisaks, Maarja Vaino (2015) on teosele lähenenud psühhoanalüütilisest vaatenurgast. Selles käsitluses põhjendab autor esmalt psühhoanalüüsi sobivust, seejärel tutvustab raamatu tegevustikku ja nimetab olulisemad tegelased. Edasi kitsendab teemat, keskendudes unistustele psühhoanalüüsi aspektist. Peale selle on raamatust „Sirli, Siim ja saladused“ näiteid toodud artiklis, milles analüüsitakse vene rahvusest tegelasi eesti uuemas lastekirjanduses (Niitra 2009). Teos leiab kajastust ka Jaak Urmeti (2011, 2012) artiklites, mis käsitlevad spordi teemasid lastekirjanduses.

Raamatu „Oskar ja asjad“ retseptsioonis esineb veelgi rohkem kirjutise alustamist raamatu sisu, tegelaste või teose omaduste seisukohalt. Sel puhul kirjutatakse artikli lõpus või keskel autorist, esineb siiski ka autoriga alustamist. Mõlemal juhul korduvad tihti Kivirähkist

kõnelemisel väljendid „tuntud“, „omane“ või „ootuspärane“. Nimetatud väljendid ja raamatukeskne arvustuse algus viitavad Kivirähki tuntuks lastekirjanikuna, mistõttu pole vajalik tema tutvustamisega alustada. Raamatukeskse alustamise puhul on aga märkimisväärne näide Krista Kumbergi arvustus, milles autor pakub välja alternatiivse olukorra Oskari vanaema käitumisele. Kumberg leiab, et Oskari vanaema oleks võinud ka helistada oma naabrinaisele ja olukorda viimasele kurta (Kumberg 2015). Lisaks esineb siingi kirjandusanalüütilisi lähenemisi. Ele Süvalep (2019) on analüüsinud, mis juhtub asjadega tänapäeva muinasjuttudes, samuti käsitletakse teose näitel üksiku lapse mängu ja nende eripärasid (Kumberg 2017).

Jutukogude „Kaka ja kevad“, „Karneval ja kartulisalad“, „Tont ja Facebook“ retseptsioon ülesehituselt „Oskarist ja asjadest“ suuresti ei erine. Alustatakse nii autori nimetamisest kui ka sisu- või tegelaste tutvustusega. Siiski tuleb võrreldes teiste teoste retseptsiooniga esile üks erinevus. Tegemist on järjearamatutega, mistõttu on põhjust teostest korraka rääkida. „Karneval ja kartulisalad“ ja „Tont ja Facebook“ on hiljem ilmunud kui „Kaka ja kevad“. Seetõttu alustatakse nende raamatute arvustusi tihti viitega „Kakale ja kevadele“, järje viimase teose puhul lisandub ka „Karneval ja kartulisalad“. Esineb sedagi, kus tutvustatakse järje eelmist raamatut võrdlemisi põhjalikult enne, kui asutakse uue teose arvustamise juurde. Siiski ei puudu ka siin kirjandusanalüütilised käsitlused, näiteks on valminud „Kaka ja kevade“ kirjandusökoloogiline analüüs (Tüür 2014).

Teoste „Sibulad ja šokolaad“, „Konna musi“ ja „Tilda ja tolmuingel“ retseptsioonis järgitakse samamoodi teosekeskset lähenemist, nagu eelnevate teoste puhulgi kirjeldatud. Kirjutise alustamist autorist või teosest lähtuvalt on kõigi kolme teose kohta pigem võrdselt. „Sibulate ja šokolaadi“ arvustustes, milles alustatakse teosest, nimetatakse, et tegemist on näidendikogumikuga, ka tõstetakse esile mõned silmapaistvamad tegelased. Autorist alustamisel tuuakse välja Kivirähki oskus kirjutada lõbusaid ja fantaasiarikkaid lugusid. „Konna musi“ kirjeldatakse seevastu kui vimkaga muinasjuttu, lisades, et selle autor on Andrus Kivirähk. „Tilda ja tolmuingli“ teemad ja süžee loovad aga võimaluse arvustust

alustada laiemal arutlusega mälestuste ja mäletamise üle. Korduvalt alustatakse ka Kivirähki kirjutamisoskusest ja üldisemalt suurtest teemadest lastekirjanduses.

2.2. Imiteeriv, produktiivne ja kreatiivne kriitika

Rein Veidemanni liigitusele toetudes on võimalik Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptsioon osaliselt jaotada imiteerivaks, produktiivseks ja kreatiivseks kriitikaks. Nagu eelnevalt kirjeldatud, imiteerivas kriitikas jutustatakse teost ümber ja jäljendatakse selle keelekasutust, produktiivne kriitika tähendab teosele oma kontseptsiooni peale surumist ja kreatiivne koondab ühtseks tervikuks teose, tausta ja oma kontseptsiooni.

Analüüsid Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptsiooni, selgub, et kolmikjaotusest esineb peamiselt imiteerivat ehk jäljendavat ja kreatiivset ehk loovat kriitikat. Võrdlemisi palju toimub teose ümberjutustamist, mõneti proovitakse jäljendada ka teose keelekasutust. Teost jutustatakse ümber enamasti reklaamlugudes ja teistes tutvustavates artiklites. Sellistes kajastustes öeldakse ainult, millest raamat räägib, millised on silmapaistvamad tegelased ja sündmused. Siinkohal ei toimu lähemat tekstianalüüsi. Ühe sellise artikli näitena võib nimetada Annika Pildi (2019) „Kuidas muuta pimedamad sügisõhtud nauditavamaks?“. Teose keelekasutuse jäljendamist leidub vähem. Teose keele jäljendust taotleb näiteks Arno Oja (2015) artikkel „Kaka teeb karnevali“. Artikli sõnakasutuse abil püütakse edasi anda rõõmu ja nalja või absurdsust, mida on Kivirähki lasteraamatute lugemine autoris tekitanud.

Kreatiivset ehk loovat kriitikat on retseptsioonis rohkem kui imiteerivat. Loov kriitika on põhjalikum, see annab edasi rohkem informatsiooni ega piirdu tegelaste ja sündmustiku nimetamisega. Kivirähki lasteraamatute retseptsioonist leiduv kreatiivne kriitika käsitleb nii teose tegelasi, loo sündmuseid või süžeed, illustratsioone kui ka Andrus Kivirähki kirjaniku omadusi. Seda ja kandvaid teemasid analüüsid valmib põhjalik arvustus, milles kajastub arvustaja isiklik hinnangki. Kreatiivse kriitika hulka võiks kuuluda ka kirjandusanalüütilised artiklid, sest nendes seotakse samuti tervikuks teos, taust ja oma kontseptsioon. Loova kriitika head näited on Eesti Lastekirjanduse Keskuse kuu raamatu rubriigid, siinkohal 2018.

aasta juuni kuu raamat „Tilda ja tolmuingel“ ja 2015. aasta märtsi raamat „Karneval ja kartulisalat“, ning Neeme Korvi (2018) arvustus „Tildast ja tolmuinglist“. Muuhulgas on kreatiivsele kriitikale omaselt nimetatud artiklid arusaadavad ka raamatut lugemata.

Produktiivset kriitikat on vähem kui imiteerivat ja kreatiivset kriitikat. Samuti on seda keerulisem eristada. Produktiivse kriitika näide analüüsitud retseptisioonist võiks olla Krista Kumbergi artikkel „Millest unistab Soome kelk?“, mis räägib raamatust „Oskar ja asjad“. Kumberg alustab artiklit oma nägemusega, oma kontseptsiooniga, sellest, kuidas Oskari vanaema oleks saanud ka teistmoodi käituda ja oma olukorda naabrinaisele kurta. Lisaks sellele käsitleb ta raamatut kui numbrioperit. (Kumberg 2015) Ka Arne Ruben esitab „Kaelkirjaku“ arvustuse lõpus oma kontseptsiooni, mida seob Kivirähki raamatuga. Ruben kirjutab noore naissoost inimese enesehinnangu kahepoolsusest ja peategelase mässumeelsusest, öeldes seejuures, et need vaimsed ideaalid võistlevad oma koha eest maailmas (Ruben 1995).

2.3. Ettevalmistatud kontekst

Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptisioonist leiab võrdlemisi palju viiteid ettevalmistatud kontekstile. See tähendab, et kriitikat on ilmunud enne teose ilmumist, reklaamides seeläbi teost ette. Nii kujunevad veel ilmunuta teosest eelarvamused. Andrus Kivirähki lasteraamatutest võib ettevalmistatud kontekstina käsitleda teoseid „Limpa ja mereröövlid“, „Lotte reis lõunamaale“, „Leiutajateküla Lotte“ ja „Suur Tõll“.

„Limpa ja mereröövlite“ ettevalmistatud konteksti moodustavad A. Le Coqi Limpa limonaadi reklaamikampaaniad ja avalik teadmine, et raamat on tellimustöö. Arvustustest, mis ilmusid „Limpa ja mereröövlite“ ilmumisejärgselt, algavad mitmed lausetega, et peategelane Limpa on kõigile teada just (tele)reklaamidest. Seetõttu ei peeta vajalikuks ka peategelast lähemalt kirjeldada. Siiski, kohati selgub, et Limpa tegelaskuju on arvustajatele vastumeelne või häiriv. Skeptilised ollakse ka raamatu sisu osas. Seatakse kahtluse alla loo mõte ja väärtus, sidudes selle liialt teadmiselega raamatust kui tellimustööst. Näiteks, Jürgen

Rooste, keda häiris ka Limpa tegelaskuju, on arvustuses öelnud: „Raamatut nähes vihastasin Kiviräha peale: miks, pagan, on vaja kirjutada ilmselge tellimustööna siukest reklaamlugu?“ (Rooste 2005) Raamatut lugema hakates aga Rooste seisukoht muutus ja ettevalmistatud kontekstist tulenev eelarvamus kaotas kehtivuse. See mõjutas omakorda arvamust Limpast kui kaubamärgist: „Kaubamärk on igatahes armsam ja omam ja limonaad ka limonaadim.“ (Rooste 2005)

Raamatute „Lotte reis lõunamaale“ ja „Leiutajateküla Lotte“ ettevalmistatud kontekstid on aga seotud samanimeliste filmidega. Mõlemad teosed ilmusid peale seda, kui lood olid jõudnud filmina kinodesse. See kajastub ka raamatute retseptioonis. Paljud arvustused algavad viidetega samanimelistele filmidele. Samuti kajastub kirjutiste pealkirjades Lotte lugude jõudmine raamatusse. Nagu „Limpa ja mereröövlite“ puhul, nii ollakse ka „Lotte“ raamatute osas kõhkleva seisukohal. Korduvalt arvatakse enne raamatute lugemist, et tegemist on lihtsalt animafilmide ümberkirjutustega, mille tulemusena on loodud võimalus üht asja mitmekordselt müüa. Sellel arvamusel oli näiteks Jaanika Palm, kes kõhklevat seisukohta kinnitas lausega: „Mõtlesin, et esmamulje jääb prevaleerima, andmata piisavalt võimalusi raamatumaailma sisse elada.“ (Palm 2002b) Lugemisarvustustel aga tõdetakse, et raamat on siiski filmist eraldiseisev, kuigi loo sündmused on peaaegu samad, ja Andrus Kivirähk suutis meeldivalt üllatada.

Teose „Suur Tõll“ ettevalmistatud kontekst on eelmistest erinev. „Suure Tõllu“ puhul on tegemist juba varasemalt ilmunud teose uue trükiga. Varasem trükk oli väga halva pildikvaliteediga, siiski pole tegemist kordustrükiga. Uus raamat erineb selle poolest, et Andrus Kivirähk kirjutab uue loo. Sellest tulenevalt on „Suur Tõll“ võrdlemisi palju kajastust leidnud enne selle ilmumist. Kajastustes lubatakse peamiselt korralikku vormistust, kus piltide värvid ja trükikvaliteet on õiged. Seeläbi luuakse lugejates vastavad ootused enne, kui raamat valmis on. Ilmumisarvustustes aga keskendutakse rohkem Kivirähki tekstile, Jüri Arraku pilte nimetatakse teada-tuntuteks. Sellest võib järeldada, et loodud ootused hea pildikvaliteedi osas pettumust ei valmistanud.

2.4. Illustratsioonide käsitlemine retseptsioonis

Lasteraamatute üheks oluliseks osaks on illustratsioonid. Seetõttu on pildid ja nende omadused tähtsad aspektid, mis pea igas arvustuses kajastuvad. Kajastustes antakse hinnang illustraatorile ja teosele terviklikus pildis. Teoste illustratsioonidele pööratakse arvustustes tähelepanu erinevalt. Esineb nii piltide paari omadussõnaga iseloomustamist kui ka visuaali detailsemat analüüsi. Samuti hinnatakse illustratsioonide sobivust tekstiga.

Analüüsides esmalt raamatu „Sirli, Siim ja saladused“ illustratsioone, selgub, et siinsetes arvustustes niivõrd palju visuaalsele poolele tähelepanu ei pöörata. Jaan Tätte on Postimehes nimetanud raamatu iga peatükki juurde kuuluvaid pildikesi, mille autor on Ilmar Trull. Illustratsioonide omadustest nimetab Tätte ainult nende armsust. Veel toob ta välja asjaolu, et tänu piltidele ei ehmata last pikad ja ainult sõnu täis leheküljed. (Tätte 1999) Raamatu visuaalset ja verbaalset suhet käsitleb ka Ilona Martson, kes on seisukohal, et lugeja ehk lapse silmis on raamat hea siis, kui seda toetab pilt, sest pilt ja sõna moodustavad terviku. Seejuures jätab ta õhku küsimuse: „Aga kui palju töötab tekst, kui pilt seda ei toeta?“ (Martson 2003)

Näidendikogumikust „Sibulad ja šokolaad“ rääkimisel on rõhutatud näitleja Ivo Uukkivi joonistatud pilte. Inimestele teadatuntud ja teistsuguse, mitte illustraatori, taustaga isiku illustratsioonide autorlus on tavatum. Kajastuses saab see erilist tähelepanu, toonitatakse piltide omapärasust ja leidlikku autorit valikut. Jaanus Vaiksoo nimetab Uukkivi illustratsioone heaks leiuks ja lapsemeelseteks, tuues välja, et neid on omamoodi mõnus uurida (Vaiksoo 2003). Mart Juur on aga öelnud: „Vaadake neid pilte, need on vana punkari Ivo Uukkivi joonistatud ning äraütlemata pungid vaadata.“ (Juur 2002)

Erilisusest kõneldakse ka „Lotte reis lõunamaale“ raamatuversiooni puhul. Mitmel korral võrreldakse siin raamatu visuaalset poolt varem ilmunud samanimelise filmiga. Näiteks on nimetatud, et raamatu teeb eriliseks just kunstnikutöö, mis võiks olla tekstist isegi olulisem (Palm 2002a: 436). Piltide omadustes on nimetatud nende värvikust ning detaili- ja nüansirikkust (Palm 2002b). Ka „Leiutajateküla Lotte“ raamatut võrreldakse filmiga. Siiski saab sellegi puhul rääkida erilisusest. Erilisuse astmelt on siinkohal oluline illustratsioonide

arvukus. Raamatus on üle saja illustratsiooni, mis on Eesti lasteraamatute puhul võrdlemisi harukordne (Lotte tahab... 2006).

Nagu eelmise „Lotte“ raamatu puhul, on ka „Leiutajateküla Lotte“ piltide kohta välja toodud detailsus ja mitmetasandilisus. Seda on lähemalt analüüsinud oma arvustuses Kätlin Kaldmaa, kes jaotab illustratsioonid kolmeks tasandiks. Esimese tasandi moodustab loodus kui taustasüsteem. Kolmest tasandist on see kõige realistlikumalt joonistatud. Sellesse tasandisse kuulub näiteks rohi, mis on nii detailne, et lugejal oleks isegi võimalik määrata taimkatte kooslus. Teise tasandi moodustab eluta taust, näiteks teed, majad ja leiutised. Seda tasandit on kujutatud väiksema detailitruudusega, andes seeläbi silmadele puhkust. Kolmas tasand on aga raamatutegelased, kelle peale on kõige vähem jooni kulutatud. Seetõttu hakkavad tegelased kohe silma, ega kao detailirohkesse tausta ära. Autor võtab tasandid kokku, öeldes, et illustratsioonide kaudu leiab midagi põnevat igapäevale. Samuti kaasneb piltidega arenemisevõimalus, näiteks taimedele nime andmise kaudu. (Kaldmaa 2007)

Kätlin Kaldmaa arvamusega sarnaneb ka Mari Niitra seisukoht. Niitra leiab, et mõlema „Lotte“ raamatu sündmustikku toetab illustratsioonide detailirohkus. Taustalt „võib tahtmise korral üle lugeda iga viimse kui puulehe ja lilleõie“. Lisaks sellele, pildid on puhtad ja kasutatud on selgeid värve, luues nii õdusa külamiljöö. (Niitra 2008: 121) Teisalt on illustratsioonid olulised raamatus dünaamika loomisel. Selle ilmestamiseks on Mari Niitra raamatust näitena toonud judorüseluse, mida antakse edasi üle kahe lehekülje, millel kujutatakse sportlasi erinevates poosides. Dünaamikat lisab ka lehekülgede ülesehitus. Näiteks ulatuvad mõningates kohtades tegelaste kõrvad-jäsemed või puude oksad pildiraamist välja. (Niitra 2008: 122)

„Limpa ja mereröövlite“ visuaalne pool on tihedalt seotud aga Limpa limonaadi reklaamikampaaniatega. Illustratsioonide juures on tihtipeale esmalt nimetatud, et peategelane on (tele)reklaamidest tuntud limonaadisiga. Reklaamikampaaniatega seoses on Jaanik Palm pilte nimetanud kommertslikeks, lisades, et need siiski sobivad peategelase hingelaadiga (Palm 2005). Samas peetakse nii joonistusi kui ka raamatu väljanägemist üldisemalt väga ilusaks või heaks. Lastekirjanduse Teabekeskuse direktor Anne Rande

seostab raamatu ilu sellega, et Tallinnas on „Limpa ja mereröövliid“ poodidest läbi müüdnud (Mõttus 2006). Lisaks ilusale väljanägemisele, Jürgen Rooste on hoopis toonitanud illustraatorite head tööd üsna selgelt kaardistava maailma loomisel ja kujutamisel (Rooste 2005).

Raamatute „Kaka ja kevad“ ja „Konna musi“ kajastustes on illustratsioonid ja visuaalne pool pigem tagaplaanil. Teistsuguse lähenemisega on „Kaka ja kevade“ illustratsioone analüüsinud Kadri Tüür, vaadeldes pilte kirjandusökoloogilisest aspektist. Seejuures tõstab Tüür esile piltidel näha oleva bioloogilise mitmekesisuse ja pildi-teksti omavahelise üksteist toetava suhte (Tüür 2014: 91). Lisaks on „Kaka ja kevade“ puhul nimetatud, et illustraator Heiki Ernits joonistas loo ja tegelaste juurde kenad ja värvilised pildid (Oja 2015). Kenadust ja kaunist kujundust on nimetatud ka „Konna musi“ arvustustes.

„Suure Tõllu“ arvustustes on illustratsioonide käsitlemine teistsugune võrreldes raamatute „Kaka ja kevad“ ja „Konna musi“ visuaalse külje retseptiooniga. Selle teose puhul on arvustustes esikohal pildid, mille autor on kuulus kunstnik Jüri Arrak. Arraku pilte nimetatakse teada-tuntuteks (Palm 2015a) ja kultuslikeks. Kultuslike ja tuntud piltide uues trükis ilmumise juurde käib lugu eelmisest trükist. Nõukogude ajal ilmusid pildid Suurest Tõllust halva trükikvaliteediga. Uues trükis aga lubatakse korralikku trükki ja pildikvaliteeti, võimaldades nii pilte näha „täies kirkuses ja ilus“. Piltide olulisust on arvustustes rõhutatud sellega, et esmalt kõneldakse Jüri Arrakust ja illustratsioonidest, seejärel mainitakse Kivirähki teksti. Mitmel korral kohtab väljendi „lisaks“ kasutamist: „Lisaks kirjutas Kivirähk...“ (Andrus... 2014; „Suur Tõll“... 2014)

Andrus Kivirähki „Oskar ja asjad“ aga valiti konkursil „25 kauneimat Eesti raamatut 2015“ veerandsaja silma paitava teose hulka (Allkivi 2016). Seejuures rõhutatakse illustraatori Anne Pikkovi olulisust. Ollakse ka arvamusel, et Pikkov on selle raamatu illustraatoriks parim valik. Jaanika Palm lisab, et Anne Pikkovi illustratsioonid on minimalistlikud ja ta kasutab ainult kolme värvi. Väike värvipalett sobib siiski hästi, muutes asjade maailma elavaks. Samuti sobivad pildid Kivirähki tekstiga. (Palm 2015b) Teisalt esineb aga vastuolulisust teksti ja piltide vahel. Palm on siinkohal näiteks toonud vana jalgratta, millel

tekstis sadul puudub, kuid pildil on see olemas. Üheks teksti ja pildi vastuolulise põhjuseks pakub Jaanika Palm kirjaniku ja illustraatori tahtlikku plaani erinevust luua, et nii lapsi kaasatuna hoida. (Palm 2015b)

Kivirähki raamatute „Tilda ja tolmuingel“ ja „Tont ja Facebook“ retseptisioonid illustatsioonid niivõrd palju vastukaja aga ei leia. „Tilda ja tolmuingli“ puhul on esile tõstetud illustraator Irina Šabarovat ehk Takinadat, kes oli sel hetkel lasteraamatute maailmas uus tegija. Tema illustatsioonid mõjuvad samuti värske ja uudse, kohati aga tahumatuna. Teisalt aga sobivad akvarellpiltide pehmed toonid tekstiga. (Palm 2018) Ka Priit Põhjala on välja toonud Takinada võluvaid akvarelle (Põhjala 2019: 708). Seevastu raamatu „Tont ja Facebook“ illustatsioonid midagi uutset endaga kaasa ei toonud. Selle lasteraamatu puhulgi on pildid valminud koostöös Heiki Ernitsaga. Priit Hõbemägi ütleb oma arvustuses, et Ernitsa pildid ja kujundus on iga kord samas võtmes, nii ka seekord (Hõbemägi 2019).

Heiki Ernitsat ja tema illustatsioone on rõhutatud ka „Karnevali ja kartulisalati“ retseptisioonis. Mitmest artiklist tuleb välja seisukoht, et Ernits teab, mida lapsed tahavad. Seejuures nimetatakse Ernitsat onu Heikiks. Näiteks, raamatu hoogne tegevus on näha „onu Heiki pildikeerises“ (Oja 2015). Üldisemalt peetakse pilte suurepäraseks, naljakateks ja lahedateks, need lisavad raamatule väärtust. Keskendudes Ernitsa illustatsioonidele kitsamalt, selgub pildi-teksti täpsem suhe. Eesti Lastekirjanduse Keskuse 2015. aasta märtsi kuu raamatu rubriigis on „Karnevali ja kartulisalati“ piltide kohtade öeldud, et need ei kata Kivirähki teksti üks-üheselt. Illustatsioonide puhul on kohati hoopis tegemist jutu edasiarenduse, kohati süvendamise või lihtsustamisega. Teisalt on Ernits jätnud mõnes kohas joonistamata jutus leiduva põneva detaili. (Palm 2015c)

2.5. Huumor, grotesk ja absurd

Huumor, grotesk ja absurdus on sõnad, mis esinevad pea igas arvustuses või mõnes muus kajastuses. Neid omadusi nimetatakse nii autori Andrus Kivirähki, raamatu tegelaste kui ka loo sisu kohta. Mitmeti viidatakse ka kirjaniku teostele, mis ei kuulu lastekirjanduse hulka.

Näiteks, Aarne Ruben on arvamusel, et Andrus Kivirähki lood on alati olnud ohjeldamatult absurdsed (Ruben 1995).

Kivirähki esimest lasteraamatut „Kaelkirjakut“ aga on nimetatud kodumaise groteski tippteoseks. Samuti on mainimisväärt raamatu peategelase Kai püstijaburad vanemad. (Hurt 1995) Kivirähk heidab nalja täiskasvanute maailma üle, ühtlasi seda ka naeruvääristades. Tõdetakse, et „Kivirähk pole mõistagi mingi moralist“, kuid tema viis täiskasvanute maailma kirjeldada, näitab asumist pigem lapse poole (Talts 1996: 21). Teisalt, Aarne Ruben on muhulase näidet kasutades viidanud sellele, et nalja tegemisega peaks veidi piiri pidama. Ruben tsiteerib oma arvustuses lõigukest „Kaelkirjakust“, milles on juttu loomadega pidžaamat kandvast mehest. Muhulane ütleks selle kohta „mis ne luomad kodivad siin“. See tähendab, kui loomad ainult ringi liiguvad ehk „kodivad“, siis ületatakse nalja piir. Ruben lisab seejuures: „Muhulane kritiseeriks Kivirähki naljakat raamatut väga asjatundlikult.“ (Ruben 1995)

Andrus Kivirähki naljategemist on nimetatud ka näidendikogumiku „Sibulad ja šokolaad“ puhul. Näiteks on Mart Juur üldistavalt öelnud, et pole vahet, kellele või mis žanri Kivirähk kirjutab, ikka on tulemuseks lõbusaimad leheküljed eesti kirjanduses (Juur 2002). Samuti on siingi grotesksust mainitud. Groteskseteks on nimetatud raamatu stseene, mis hoogu kogudes lõpetavad täielikus absurdis (Vaiksoo 2003). Ühtaegu on tegemist ka teosega, mille tegelasi on erinevates situatsioonides esitatud mõnusa huumoriga (Palm 2002: 433–434).

Naerda saab ka lugedes raamatut „Sirli, Siim ja saladused“. Naerda saab isegi igal leheküljel, umbes kaks või kolm korda, mõnikord lausa pisarateni (Tätte 1999). Jaan Tätte võrdleb seda lasteraamatut Kivirähki Ivan Orava huumoriga, tuues välja, et „Sirli, Siimu ja saladuste“ puhul ei pane see lugejat mõtlema, „kuidas ta nii julgeb ja küll ikka paneb“ (Tätte 1999). Kivirähki naljamehelikkust on nimetanud ka Mait Talts, lisades, et selles raamatuski saab palju nalja (Talts 2006). Samuti saab palju nalja raamatus „Limpa ja mereröövlid“. Raamatut on nimetatud tõeliselt naljakaks. Isegi nii naljakaks, et vahepeal ei saa naeru pidama. Naljakad on tegelased, kes raamatu tervikunagi naljakaks teevad. Nagu eelnevalt nimetatud, nii tõstab ka Jürgen Rooste esile Andrus Kivirähki huumorit ja meelelahutuslikku eesmärki.

Rooste lisab, et Kivirähki moralism ja didaktika töötavad iroonia, huumori, pila ja groteski najal (Rooste 2005).

Raamatutes „Lotte reis lõunamaale“ ja „Leiutajateküla Lotte“ väljendub retseptiooni kohaselt huumor sarnaselt. Samas on kajastuses naljast rääkimine pigem teisejärguline, esikohal on võrdlused filmidega. Siiski, „Lotte reis lõunamaale“ raamatus sünnib sõnast sama palju kui juhtuvastki (Kumberg 2002). Teose paeluva huumori kaudu on viidatud ka Kivirähki küpsusele kirjanikuna (Palm 2002a: 436). Mõlema „Lotte“ loo kohta on aga mainitud naljakaid tegevusi, mõnusat huumorit või muhedust. „Leiutajateküla Lotte“ raamatu puhul on lausa nimetatud kolm huumori tasandit: sisuline huumor, visuaalne huumor ja karakterne huumor (Urmet 2007: 576).

„Kaka ja kevade“ arvustustes kõlab taas absurdimaigulisus, absurdihuumor ja soov nalja visata. Selle raamatu puhul on huumorit ja absurdi nimetatud, kui räägitakse Andrus Kivirähkist ja/või raamatust üldisemalt. Huumor on aga Kivirähki teostes juba nii tavaline, mistõttu mainitakse seda pigem põgusalt. Näiteks, Jaanus Vaiksoo lisab arvustuse lõppu, nagu muuhulgas või iseenesest mõistetavana, et muidugi saab raamatus ka nalja, sest lastele meeldib naerda (Vaiksoo 2010: 553). Absurdsuse teemal lisab Vaiksoo, et sedapuhku on Kivirähki absurd heldimapanevalt liigutav (samas: 553), viidates seeläbi absurdi erinevusele varasemate teostega võrreldes. Juttude absurdi nimetab ka Kadri Tüür „Kaka ja kevade“ kirjandusökoloogilises analüüsis, öeldes, et sihtgrupp on absurdimaigulised jutud omaks võtnud (Tüür 2014: 83). Kui eelnevatest kajastustest on „Kaka ja kevade“ huumorit kajastatud positiivse suunitlusega, siis Wimberg tõstab esile ka negatiivsema poole. Ta leiab, et mõned lood on teistest nõrgemad ja neis mõjub mõttekoomika kisutult. Samas tõdeb ta, et raamatu üldmuljet see siiski ei mõjuta. (Wimberg 2010)

Raamatud „Karneval ja kartulisalat“ ja „Tont ja Facebook“ on „Kaka ja kevade“ järjeraamatud. Sarnaselt „Kaka ja kevadele“ esineb neiski parajal jaol huumorit ja lõbusust. „Karnevali ja kartulisalati“ kõiki 30 juttu on nimetatud humoorikaks, lõbusaks ja väikese kiiksuga (Karneval... 2015). Ka teistes arvustuses jääb kõlama juttude üldine humoorikas sisu, seda peamiselt omapäraste tegelaste ja nende soovide tõttu. „Tont ja Facebook“ jätkab

samuti Kivirähki naljakate lastejuttude jada (Höbemägi 2019). Ka kordub raamatu iseloomustamisel lõbususe esile tõstmine. Huvitava väljendi abil on raamatu sisu kokku võtnud Krista Kumberg. Ta leiab, et „iva on selles huumori-absurdi-groteski punupatsis läbiva siidilindina olemas“ (Kumberg 2020).

„Oskaris ja asjades“ on samuti olemas nii grotesksus kui ka huumor. Ele Süvalep nimetab siinkohal Kivirähki lastepärase groteski meistriks (Süvalep 2019: 6). Lasteraamatut üldisemalt aga peetakse naljakaks, humoorikaks ja lõbusaks lugemiseks. Kuid kõige humoorika all peidus on veel mitu kihti teistsuguseid teemasid. Sellel seisukohal on ka Jaanika Palm, kellele on raamatututvustustest ja intervjuudest jäänud mulje, et tegemist on väga naljaka, lustliku ja lõbustava teosega. Palmi arvates aga mureneb teos lugedes üha enam, paljastades palju muudki. (Palm 2015b)

Seoses teostega „Konna musi“, „Suur Töll“ ja „Tilda ja tolmuingel“ pole huumorit või absurdi nimetatud peaaegu et üldse. „Konna musi“ arvustustes on enamasti mainitud ainult vimkaga süžeed. Jürgen Rooste aga on öelnud, et raamat on kantud mõnusast absurdihumorist (Rooste 2013). „Suure Tõllu“ kajastustes nalja ega absurdi ei nimetata. Selle teose puhul on esikohal kangelaslik peategelane ja tema vägiteod, kus naljale nii palju ruumi ei jagu. Kõigist eelmistest teostest on „Tilda ja tolmuingel“ pisut erinäolisem. See on tõsisema ja nukrama teemaga lasteraamat. Sellegi puhul huumor retseptisioonis ei kajastu.

2.6. Sisukus, lihtsus ja seikluslikkus

Sisukus, lihtsus ja seikluslikkus on märksõnad, mis on retseptisioonis huumori ja absurdsuse kõrval teose omadustena esile tõstetud. Sisukuse ja seikluslikkuse nimetamisega kinnitatakse, et tegemist pole lihtsalt naljakate lugudega, vaid juttudes on olemas ka teatav iva, õpetlikkus või moraal. Teisalt aga juhtub midagi, mis ei tekita lugejas tahtmist raamatut käest panna. Kõige selle juures on teosed kirjutatud lihtsas keeles. Nii on lugudesse peidetud õpetlikkus lugeja jaoks leitav ja mõistetav.

Raamatu „Kaelkirjak“ sisukuse või õpetlikkuse kohta käivate tunnusjoontena on peamiselt nimetatud eluterve maailmapildi loomist ja raamatu omadust aidata täiskasvanute ja laste vahel silda ehitada. Eluterve maailmapildi kujutamist ilmestab Mait Taltsi lause: „Ent tegelikus eluski jäävad paljud otsad lahtiseks, nii nagu nad jäävad lahtiseks ka „Kaelkirjaku“-raamatus.“ (Talts 1996: 21) Lisaks eelnevale, esile on tõstetud ka teistsugust lähenemist õpetlikkuse kujutamisel. Näiteks on Aadu Hurt arvamusel, et „raamat on täiesti vaba eesti lastekirjandusele pahatihti omasest nunnutavast õpetlikkusest ja kasvatlikkusest...“ (Hurt 1995)

Nunnutavusest on räägitud ka „Limpa ja mereröövlite“ kajastustes. Siinkohal on aga nimetatud nunnutava kõnepruugi väljajuurimist (Palm 2005), andes nii teose sisule teistsuguse ja köitvama ilme. Köitvaks on nimetatud lugu ennastki, öeldes, et tegemist on põnevaid seiklusi täis jutuga. Jürgen Rooste on seiklusjutule lisanud omadussõna „adekvaatne“ (Rooste 2005), viidates sellega eelnevatele kahtlustele raamatu kui tellimustöö kvaliteedi osas.

Raamatu „Oskar ja asjad“ retseptsioonist jäävad teemakohaste märksõnadena kõlama mõtestatus ja põnevus. Teose kvaliteedina on välja toodud loo läbitöötatust ja mõtestatust. Jaanika Palm võrdleb siinkohal raamatut teiste mõjukamate lastekirjanduse jutukogumikena. Palm on arvamusel, et muud jutukogumikud mõjuvad lühikeste ja hakituna, Kivirähki „Oskar ja asjad“ on nende kõrval aga pikem, läbitöötatud ja mõtestatud lugu (Palm 2015b). Märksõna „põnevus“ kajastub mitmel tasandil. Põnevaks on nimetatud nii lugu ennast kui ka jutus esinevaid tegevusi või esemeid. Loo põnevuse kõrval mainitakse ka ohu elementi (Kressa 2016), seejuures kinnitatakse, et teoses turvalisus ja turvatunne ei kao. Jutuses põnevusena on Kumberg toonud näiteks selle, kuidas Oskarile ei pakkunud vanaemaga mängitavad lauamängud põnevust (Kumberg 2017: 6).

Näidendikogumikku „Karneval ja kartulisalat“ on võimalik kirjeldada, sarnaselt „Oskarile ja asjadele“, mõtestatuse kaudu. Näiteks on seda teinud Jaanika Palm, kelle meelest kumab teost lugedes läbi mõtestatud ja eesmärgistatud kirjutamine (Palm 2015c). Sellega viitab ta ka Andrus Kivirähkile ja autori oskusele kirjutada sisukas teos. Mõtestatusele lisaks on

„Karnevali ja kartulisalati“ kohta esile tõstetud lihtust ja arusaadavust. Kõiki 30 puänteeritud juttu on lihtne lugeda, samuti on teksti-pildi suhte lihtne, kuid tähelepanuväärne.

Teoste „Lotte reis lõunamaale“ ja „Leiutajateküla Lotte“ retseptioonis on seevastu seikluslikkus, lugude sisukus ja põnevus võrdlemisi sarnast vastukaja leidnud. Mõlema raamatu puhul on seikluslikkust ja/või põnevust nimetatud nii lugude kui ka tegelaste omadustena. „Lotte reisis lõunamaale“ on seikluslik terve lugu, pakkudes samal ajal kuni loo lõpuni mõtlemisainet. Ühtlasi on tegemist põneva, kuid turvalise seiklusega. Tegelastest on seiklusi ihkavaks nimetatud Lottet (Palm 2002b). „Leiutajaküla Lottes“ aga läheb seikluslikuks siis, kui leitakse mesilane Susumu (Kaldmaa 2007). Teksti sisukuse poolelt on selle teose puhul rohkem kirjutatud. Näiteks toob Jaak Urmet välja, et teose sisule annavad lisaväärtust jutus peituvad vihjed ajaloole ja kultuurile. Samuti nimetab ta jutus leiduvat õpetusiva. (Urmet 2007: 576)

Sisukust ja juttude sügavamaid teemasid on käsitletud raamatutes „Tilda ja tolmuingel“ ja „Sirli, Siim ja saladused“. „Tilda ja tolmuingli“ kajastustes rõhutatakse Kivirähki oskust kirjutada lastele suurtes teemades, siinkohal mälestustest, lihtsas ja arusaadavas keeles. Seejuures säilib loo idee ja moraal. Seikluslikkust selle teose omadusena nimetatud pole. Seikluslikkust ja teatavat põnevust võib aga täheldada „Sirli, Siimu ja saladuste“ ühe tasandina. Veel avanevad sellest mitmekihilisest teosest sügavamad tagamaad. Siia hulka kuulub näiteks Mait Taltsi käsitus mängust täiskasvanute ja laste maailmas (Talts 2006).

Ühte raamatusarja kuuluvate teoste „Kaka ja kevad“ ja „Tont ja Facebook“ retseptioonis on teemakohastest tunnusjoontest kummagi puhul esile tõstetud erinevaid omadusi. „Kaka ja kevade“ jutte iseloomustatakse kui lugusid, mis on täis seikluseid ja ootamatuid pöördeid. Krista Kumberg nimetab teost ka sõnaleidlikuks vigurjutuks (Kumberg 2009). Wimbergi meelest aga väljendub juttudes lihtsus: „Kõik need jutud väikesest kurblikust kakast ja kuu peale lendavatest puuksudest on Kivirähkil kirja pandud nii lihtsalt...“ (Wimberg 2010) „Tondi ja Facebooki“ kajastustes on seevastu seikluslikkus ja lihtsus vähem kajastust leidnud. Veel ühe teose omadusena on Krista Kumberg toonitanud, et kõikides lugudes on iva sees, mõnes lausa mitugi. (Kumberg 2020) Iva leidumine, mis „Kaka ja kevade“ puhul

niivõrd esile ei tulnud, on välja toodud teose naljakusest rääkimisel. Sellest tulenevalt leiab kinnitust väide, et huumoririkkast lasteteosest kõnelemisel võib tekkida vajadus kinnitada, et tegemist pole pelgalt nalja pakuva lugemiselamusega.

2.7. Positiivsus ja südamlikkus

Andrus Kivirähki lasteraamatute sisu ja teemade juures räägitakse palju ka positiivsusest, headusest või südamlikkusest. Headus ja positiivsus kajastub nii Kivirähki lugude süžeedes kui ka tegelastes. Retseptioonist jääb kõlama asjaolu, et juttudes pole kunagi ühtegi üdini negatiivset tegelast ja Kivirähki oskab kõiki siiralt kujutada.

Positiivsusest ja headusest kõnelemisel võib, nagu eelnevaltki, raamatuid „Lotte reis lõunamaale“ ja „Leiutajateküla Lotte“ kõrvuti analüüsida. Mõlemas teoses on korduvad tegelased, ka üldine miljöö on sarnane. Seetõttu on mõlema „Lotte“ loo kajastustes eelkõige toonitatud positiivseid ja üdini häid tegelasi, kes ühtlasi loovad sõbraliku, siira keskkonna. Raamatu „Lotte reis lõunamaale“ headusele ja sõbralikkusele viitab juba Jaanika Palmi artikli pealkiri „Headusest tulvil lood“. Palm nimetab artiklis Lotte kõrval teisi originaalseid tegelasi, näiteks bussijuhist sajalalgset või päkapikk-elevanti, lisades, et kõik nad on üdini head. Kõik tegelased mõistavad ja toetavad üksteist ning „kogu raamatus ei tehta kellelegi haiget: ei füüsiliselt ega vaimselt“. (Palm 2002b)

Jaanika Palmi arvamus ühtib seisukohtadega, mis käivad ka „Leiutajateküla Lotte“ tegelaste kohta. Näiteks, Jaak Urmet on 2006. aasta eesti algupärase lastekirjanduse kokkuvõttes „Leiutajateküla Lottest“ rääkides arvamisel, et vaatamata tegelaste veidrusele, saavad kõik kõigiga läbi. Isegi negatiivseimad tegelased pole läbini negatiivsed. (Urmet 2007: 576) Tegelaste läbisaamisele viitab veel asjaolu, et Urmeti artiklis käsitletavatest lasteraamatutest on „Leiutajateküla Lotte“ ainuke, milles elavad kõik pered kenasti ja probleemideta koos (Urmet 2007: 571). Probleemivabadus ja pereelu on oluliste teemadena teisteski kajastustes esile tõstetud. Nimetatud on, kuidas kõik lahendamata näivad probleemid saavad ikka positiivse lahenduse (Kaldmaa 2007). Samuti on teoses kujutatud perekonda, kus lastest

hoolitakse (Pilt 2007). Lisaks eelnevale, hoolivus ja positiivsus laiemalt on tunnused, mille abil iseloomustatakse kokkuvõtvalt mõlemat „Lotte“ lugu.

„Kaka ja kevade“ retseptsioonis on samuti tegelastel positiivsed tunnusjooned. Siingi kajastub loo tegelastes üksteiste mõistmine ja abistamine. Esile tuleb ka soojuse ja rõõmu element. Jaanus Vaiksoo leiab, et teos üldisemalt on soe ja inimlik, lugudest aga õhkub mõnusat kodusust (Vaiksoo 2010: 553). Rõõmu kohta kirjutab Arno Oja oma arvustuses, et rohkema rõõmu loomiseks võeti Kakale lisaks „veel igatsugu karvaseid ja sulelisi“ ning pandi nad kõik kõvade kaante vahele (Oja 2015). Siin kohal viitab Oja muuhulgas autorile, kelle töö tulemusena jutukogu valmis. Teisteski kajastustes nimetatakse üldistavalt Andrus Kivirähki kirjutiste eesmärke või omadusi. Näiteks peetakse Kivirähki lastelugusid soojalt sürriks (Mägi 2009), juttude tuumaks aga märgitakse headuse ja mõistmise rohkust (Kumberg 2010).

„Kaka ja kevade“ järjeraamatute „Karneval ja kartulisalat“ ja „Tont ja Facebook“ retseptsioonist leiab positiivsuse või headuse otsesõnalist esile tõstmist vähem. „Karnevali ja kartulisalati“ on sel teemal iseloomustatud kirjaniku vahendusel. Jaanika Palm on arvamusel, et Andrus Kivirähk suhtub igasse tegelasse soojalt ja lugupidavalt (Palm 2015c). Teose teistes arvustuses seevastu keskendutakse rohkem omapäraste tegelaste nimetamisele. Jutukogumiku „Tont ja Facebook“ tunnusjooneks on aga südamlikkus. Südamlikuks peetakse nii teose meeleolu tervikuna kui ka teemasid kitsamalt. Krista Kumbergi arvates on südamlikud ja rutiinivabad Eesti sünnipäevale pühendatud palad (Kumberg 2020). Priit Hõbemägi nimetab Kivirähki loodud maailma üldisemalt heasüdamlikuks ja toredaks (Hõbemägi 2019).

Südamlikkus tuleb välja ka „Oskari ja asjade“, „Sirli, Siimu ja saladuste“ ja „Tilda ja tolmuingli“ retseptsioonist. Nende teoste puhul on südamlikkus aga kurvema või meeltliigutavama alatooniga. „Oskari ja asjade“ kajastustes on südamlikuks nimetatud tervet teksti. Kais Allkivi on arvamusel, et teose südamlik tekst puudutab igäüht (Allkivi 2016). Ka Rein Veidemann nimetab emotsionaalsust, öeldes, et loo lõpp on pisarateni liigutav (Veidemann 2015). „Sirli, Siimu ja saladuste“ lugu peetakse samuti südamlikuks. Jaan Tätte

lisab seejuurde, et lugu on „inimhinge salasoppidest pärit meeleliigutus“ (Tätte 1999). „Tilda ja tolmuingli“ loos on lisaks südamlikkusele esil soojus ja hellus. Mitmed arvustajad toovad siinkohal välja lugemisel tekkinud seosed Astrid Lindgreni ja Tove Janssoniga. Näiteks leitakse, et „Tilda ja tolmuingli“ üldine toon on astridlindgrenlikult soe ja hell (Korv 2018).

2.8. Piirid

Korduv tunnusjoon, mis Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptsioonis esineb on erinevate piiride nimetamine ja nende iseloomustamine. Kirjeldatud on nii jutusiseseid piire kui ka raamatute väliseid piire. Jutusiseste piiride alla kuuluvad erinevate maailmade piirid, näiteks unenäo või unistuste maailma ja päris maailma vaheline piir, laiemalt ka fantaasia ja realistlikkuse piir. Raamatuväliste piiridena võib nimetada lugejaskonna vanuselised piirid või nende puudumise. Seda ilmestab arvamus Kivirähkist kui tuntust piiride nihutajast ja painutajast (Haav 2009).

2.8.1. Fantaasia ja reaalsuse piirid

Jutusisestest piiridest kajastuvad retseptsioonis kõige rohkem fantaasiaelemendid ja -maailm. Enamasti pole seda realistlikku maailmaga võrreldud, sest sõna „fantaasia“ juba viitab sellele, et tegemist on väljamõeldise, kujutluse või unistusega. Sellest tulenevalt peaks fantaasia ja reaalse maailma piiri tajumine olema iseenesest mõistetav. Kui aga teoses muutuvad need kaks piiri hägusemaks, siis seda selgitatakse. Kahe maailma segunemine toimub enamasti inimesest tegelas(t)e kujutlusvõime kaasabil. Tegelased, peamiselt lapsed, kujutavad ette, et igapäevased realistlikus maailmas olevad esemed on elus, asjad muutuvad antropomorfseteks ja piirid kahe maailma vahel hägunevad.

Fantaasiamaailma ja realistlikkuse piiride ühe ilmeka näitena võib tuua raamatu „Oskar ja asjad“. Raamatus lisanduvad reaalsuse tasandile peategelase Oskari fantaasiatasand (Palm 2015b). Poiss Oskar läheb suveks vanaema juurde maale, ta unustab oma telefoni

linna, mis pärast hakkab tal seal igav. Nii teeb Oskar endale puutükist võlutelefoni ja hakkab ümbritsevate asjadega rääkima, asjad elustuvad. Oskari ja asjadega rääkimist on võrreldud doktor Dolittle'iga, kes rääkis loomadega (Kressa 2016). Lisaks paneb jutusisene fantaasia ja pärismaailm tööle ka lugeja fantaasia, luues temaski omad kujutuspildid (Grünfeldt 2016a). „Oskari ja asjade“ fantaasiamaailma juures on palju nimetatud Kivirähkile omaseid kirjutamisviise. Näiteks on esile tõstetud autorile omast fantaasialendu (Süvalep 2019: 2), fantaasia ja tegelikkuse võlvat segamist (Viita-Neuhaus 2016) ning oskust tabada laste fantaasiamaailma (Grünfeldt 2016b).

Fantaasiamaailmaga seostuvad teataval määral veel unenäo ja unistuste maailmad. Ka nende maailmade puhul kasutatakse sõnu „fantaasia“ ja „fantaasialend“, kuigi unenäo ja unistuste maailma piirid on selgemad ja argisest ehk reaalmaailmast eristatavad. Unenäo maailma näitena on võimalik tuua raamat „Limpa ja mereröövlid“. Selles teoses tõmbab Kivirähk selge piiri: ta „toob mängu unemaa, mis küll „tegelikku ellu“ voodiriiede vahendusel otsustavalt sisse sõidab...“ (Rooste 2005) Voodilinnad ühendavad kahte maailma. Need röövivad tegelikust maailmast ühe tegelastest Limmo ja viivad ta unemaale. Samas on aga püsitud küsimus, kui tegelik saab üldse olla maailm, kus ühe perekonna külaline on limonaadipõrsas.

Unistuste maailm ja tegelik maailm ühtivad vähem, kuid siiski imbib unistuste maailm teataval määral tegelikkusse. Ka siin on kahe maailmavaheline piir selge ja kindlalt määratletud. Kui „Limpas ja mereröövlites“ märkisid piiri voodiriided, siis raamatus „Sirli, Siim ja saladused“ on tegelikkusest unistuste maailmasse astumist kujutatud mitmetasandilisemalt, luues seejuures erinevaid unistusi. Seda on psühhoanalüütilisest seisukohast analüüsinud Maarja Vaino. Vaino analüüs käsitleb muuhulgas tegelaste piiride ületamise seost teadvusseisundite vahetusega. Siinkohal aga keskendutakse kahe maailma piiride tähistusele. Teglane Siim läheb oma unistuste maailmasse laua all asuva tunneli kaudu (Vaino 2015: 554). Siimu õde Sirli aga siseneb oma võlumaailmasse liftiga sõites. Et lift sõidaks Sirli unistuse maailma, vajutab tüdruk liftis korraga kõikidele nuppudele (samas: 555). Laste ema astub teise maailmasse füüsiliselt. Ta läheb metsa, kus asub uks,

mille lävest ta oma unistustesse sisenemiseks üle astub. (Samas: 555) Ka isa peab uksest läbi minema, et teise maailmasse astuda. Selleks peab mees väljuma auto tagumisest uksest. (Samas: 556)

2.8.2. Vanuselised piirid

Raamatusisestele piiridele lisaks kajastuvad Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptisioonis vanuselised piirid. Need piirid käivad lugeja ea kohta. Kui lasteraamatud on eelkõige mõeldud lastele lugemiseks või neile ettelugemiseks, siis retseptisioonis on esile tõstetud arvamus, et Kivirähki lasteraamatud on suurepärase lugemiselamuse ka lapsevanematele. „Kogupereraamatu“ arvamus tuleneb arvustajate isiklikust kogemusest ja laiemast vastukajast. Näiteks tekkis täiskasvanute hulgas poleemika raamatu „Kaka ja kevad“ pealkirjas ja nimiloos esineva sõna ja tegelase Kaka ümber. Täiskasvanud leidsid selle kohatu olevat, kuid lapsed võtsid vastupidiselt raamatu omaks.

Arvustajad on mainitud „Kaka ja kevade“ poleemika puhul seisukohal, et inimesed, kes sõnavalikut kritiseerivad, pole ise tõenäoliselt pealkirjast või nimijutust kaugemale jõudnudki. Raamatus on veel palju muudki. Jättes aga arutelu Kaka sobivuse kohta kõrvale, on siiski ka selle raamatu puhul nimetatud sobivust täiskasvanutele. Krista Kumberg leiab, et „Kakat ja kevadet“ loevad lõbuga nii lapsed kui täiskasvanud. Kumbergi jaoks on tegemist ühe tema 2010. aasta lemmikraamatuga. (Kumberg 2010)

Retseptisiooni kohaselt leiavad Kivirähki lasteraamatutest oma osa lapsed ja täiskasvanud nii „Lotte reisist lõunamaale“ kui ka „Leiutajateküla Lottest“. Raamatu „Lotte reis lõunamaale“ lugeja vanuse laiahaardelisuse juures on Krista Kumberg oma arvustuses toonud raamatust näiteid, mis kummalegi vanuserühmale huvi võiks pakkuda. Laste puhul on põnevust pakkuvad kohad, kus juhtub midagi hämmastavat. Täiskasvanu jaoks teeb raamatu nauditavaks aga sõnaleidlik tekst, kõnekäänud ning viited ja vihjed kirjandusele laiemalt. (Kumberg 2002) Raamatu mõistetavust üle eapiiride on nimetanud ka Jaanika Palm, kes lisab, et „üheks lapsevanematele enam mõtlemisainet pakkuv peatükk on kindlasti

Pähklimetsa lugu“ (Palm 2002b). „Leiutajateküla Lotte“ juures on aga välja toodud, et lapse kõrval on täiskasvanulgi huvitav raamatu detailseid pilte uurida (Urmet 2006: 576).

Teiste Kivirähki lasteraamatute kajastustes detailsemaid vanusepiiride või nende puudumise kirjeldusi ei leidu. Enamasti on lühidalt mainitud jõukohasust täiskasvanutelegi ja raamatu omadust valmistada rõõmu nii väikestele kui suurtele, põngerjatele kui ka vanavanematele. Samuti on teoseid nimetatud koguperekirjanduse hulka kuuluvaks. Siiski on mõneti pakutud, millises vanuses lapsele raamat kõige paremini võiks sobida. Näiteks, „Konna musi“ on sobilik noorele lugejale lasteaia lõpus või algklassides (Rooste 2013), „Oskar ja asjad“ aga umbes kaheksa-aastastele ja sellest vanematele lastele (Kressa 2016). Erandina võib veel nimetada raamatud „Suur Tõll“ ja „Tilda ja tolmuingel“, mille puhul on küsitud, kas tegemist on ikka lasteraamatuga.

2.9. Auhind ja müügi detabel

Kivirähki lasteraamatute sisulise ja keelelise poole arvustustele lisaks on võrdlemisi palju kajastust leidnud auhindade ja nominatsioonide pälvimine ning kõrge koht müügi detabelis. Samuti on reklaamitud raamatuesitlusi või kirjutatud sellejärgseid uudiseid, millele on lisatud pildid esitlustelt. Raamatuesitlustega seonduvates lugudes on enamasti kirjutatud ka raamatu lühitutvustus või arvustus. Nende sisu on muuhulgas käsitletud eelnevates alajaotustes.

Andrus Kivirähk oma esimese lasteraamatuga „Kaelkirjak“ lastekirjanduse konkurssidel ja auhindade jagamistel ei võidutsenud, kuid teatavat tähelepanu sai teos siiski. Mait Talts on artiklis „Parim päev banaanikala püügiks“ kirjeldanud „Kaelkirjaku“ positsiooni 1996. aasta Nuktisa konkursil. Konkursil valisid 89 last „Kaelkirjaku“ oma lemmikraamatuks, mis suure raamatute hulga ja Edgar Valteri võiduteose „Pokuraamat“ kõrval oli Taltsi arvates „kõva keskmine“ (Talts 1996: 20).

Nukitsa konkursil jõudis Kivirähk esikolmikusse 2004. aastal, mil kirjanik sai raamatuga „Lotte reis lõunamaale“ teise koha. Teise koha pälvis Andrus Kivirähk ka 2016. aastal teosega „Karneval ja kartulisalat“. Analüüsitud retseptisioonis kajastub raamatu „Lotte reis

lõunamaale“ teise koha pälvimine Nukitsa konkursil. „Karnevali ja kartulisalati“ omas on seda vähem. Tahaplaanile on jäänud ka „Leiutajateküla Lotte“ ja „Tont ja Facebooki“ võidud. 2008. aastal võitis Kivirähk „Leiutajateküla Lottega“ teist korda Nukitsa konkursi. Võitu on näiteks maininud Arno Oja „Kaka ja kevade“ arvustuses (Oja 2015). „Tont ja Facebook“ aga võitis 2020. aastal XV Nukitsa auhinna, kuid arvustustes see pigem ei kajastu. „Kaka ja kevade“ saavutas samuti Nukitsa konkursil esimese koha, olles 2010. aastal lugejate lemmik. Kui „Leiutajateküla Lotte“ ja „Tondi ja Facebooki“ esimesed kohad nii palju tähelepanu ei saanud, siis „Kaka ja kevade“, Kivirähki kolmas Nukitsa võit, leidis kajastamist rohkem. Võiduelsetes kajastustes on teost nimetatud ka väärrikaks konkurendiks auhindade jagamisel (Wimberg 2010). Kõige rohkem kajastust aga leidis Andrus Kivirähki esimene Nukitsa konkursi võit, mille saavutas autor raamatuga „Limpa ja mereröövlid“. Võitu mainivates artiklites, arvustustes on mitmel korral rõhutatud võidu ülekaalukust ja laste lemmiku tiitlit. Nukitsa auhinda on nimetatud Eesti lastekirjanduse Oscariks (Limonaadisea... 2006)

Nukitsa konkursi kõrval on Andrus Kivirähk pälvinud teisigi auhindu, mida tema lasteraamatute retseptsioonis ka esile tõstetakse. Näiteks osutus 2007. aastal raamatupoeketi Apollo lugejahääletuse tulemusena „Leiutajateküla Lotte“ lemmiklasteraamatuks. Raamatutega „Tilda ja tolmuingel“ ja „Limpa ja mereröövlid“ aga on Kivirähk pälvinud Järje Hoidja auhinna. See auhind antakse keskraamatukogus enim laenutatud Eesti laste- või noorteraamatu autorile (Kivirähk saab... 2019). Lisaks sellele on kajastust leidnud Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali 2013. aastapreemia pälvimine raamatuga „Konna musi“. 2020. aastal oli Kivirähk „Tondi ja Facebookiga“ sama auhinna üks nominentidest (Martson 2020: 556). „Konna musi“ pälvis 2013. aastal ka „Hea lasteraamatu“ tiitli.

Andrus Kivirähki lasteraamatutest kõige rohkem tunnustust on pälvinud teos „Oskar ja asjad“. Nagu „Leiutajateküla Lotte“, nii hääletati ka „Oskar ja asjad“ Apollo lemmiklasteraamatuks. Lisaks kuulub teos 2015. aasta 25 kauneima raamatu hulka. Samuti pälvis Kivirähk raamatuga Vilde kirjanduspreemia ja Tartu lastekirjanduse Lapsepõlvenimelise auhinna. Vilde kirjandusauhinna saavutamist lasteraamatuga nimetatakse laste- ja

päriskirjanduse vahelise müüri lõhkumiseks, sest varem pole seda preemiat lasteraamatule antud (Grünfeldt 2016b).

„Oskari ja asjade“ paigutumine müügiedetabelitesse on samuti analüüsitud materjalis rohkem kajastust leidnud, kui teiste teoste müügiedu. Näiteks, „Oskar ja asjad“ oli Apollo raamatupoe 2015. aasta esikümnes esimesel kohal, Rahva Raamatu esikümnes kolmandal kohal. Samasse müügitabelisse mahtus ka Kivirähki „Karneval ja kartulisalat“, mis oli Apollo tabelis teisel ja Rahva Raamatu omas esimesel kohal. (Neid raamatuid... 2015) Ka Kirjastuste Liidu 2015. menuraamatute tabelis on „Karneval ja kartulisalat“ esimesel kohal. Seda müüdi 11 161 eksemplari. Müügitabelist leiab varasemaidki Kivirähki teoseid. Näiteks, „Kaka ja kevad“ (2874 eksemplari) asus 35. ja „Leiutajateküla Lotte“ (1350 eksemplari) 93. kohal. Raamatupoodide müügitabelite tipus olnud „Oskar ja asjad“ sellesse tabelisse aga ei pääsenud, sest teose välja andnud kirjastus ei kuulu Kirjastuste Liitu. (Sibrits 2016)

3. Andrus Kivirähki fenomen lastekirjanikuna

Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptiooni analüüsile tuginedes on võimalik vastata ka küsimusele, mis teeb Kivirähkist populaarse lastekirjaniku. Küsimusele on võimalik vastus leida eelneva peatüki alajaotuste abil. Sellest tulenevalt on pidepunktideks märksõnad: huumor ja absurd, sisukus ja lihtsus, positiivsus ja headus, fantaasiamaailm. Oluline näitaja on ka müügiedetabelite tipus olemine ja auhindade pälvimine, mis on populaarsuse ja teoste sisulise erilise tulemus.

Huumori ja absurdi, sisukuse ja lihtsuse kombinatsioon on üks Kivirähki lasteraamatute menükuse põhjustest. Lastejuttude naljakus peitub rikkaliku keelekasutuse ja omapäraste väljendite abil loodud situatsioonides ja tegelastes. Ka paljudes arvustustes ollakse huumorist rääkimisel arvamusel, et lastele meeldibki naerda. Siiski toonitatakse, et kõige naljaka kõrval on jutud sisukad ja neis on olemas iva või õpetlikkus. Samas on jutud lihtsad. Andrus Kivirähki lasteraamatute fänn Saara Sein lisab juttude lihtsuse juurde, et lugedes tekib kohe pilt silme ette. Samuti meeldib talle, et kõik asjad äratatakse ellu. (Helend-Aaviku 2020)

Kivirähki lasteraamatute fantaasiamaailma ja selle kujutamine kajastub ka arvustustes. Tõdetakse, et autor oskab mõista lastemaailma, ta kujutab seda ehedalt ja siiralt. Kujutatavas lastemaailmas on muuhulgas omapärased tegelased. Asjad, millega laps oma igapäevaelus kokku puutub, on inimlikustatud. See annab suurepärase võimaluse lugemisel pilt silme ette manada, naelutada lapsi lugema ja sellest ka rõõmu tundma. Lisaks eelnevale õhkub tegelastest headust ja soojust. Kivirähki tegelastest pole ükski üdini halb ja autor kohtleb neid lugupidamisega. Näiteks, uudishimulikult aknast välja vaatavasse prouasse suhtutakse enamasti päriselus ja raamatustes negatiivselt, kuid Kivirähk läheneb teistsuguse nurga alt. Proua otsustab akna alt mööduvaid inimesi ja tihaseid söötma hakata, mille tulemusel on kõik osapooled rõõmsad. (Palm 2015c)

Seisukohad, mille üle eelnevalt arutleti, kajastuvad ka Krista Kumbergi artiklis „Hea lasteraamatu retsept“. Artikkel on ilmunud 2004. aastal, selleks ajaks oli Andrus Kivirähk avaldanud esimesed neli lasteraamatut. Juba siis oli Kumberg arvamusel, et autor on nende

nelja teose najal eesti lastekirjanduse klassikute hulka arvatud (Kumberg 2004: 124). Järgnevalt analüüsib Kumbergki, mida sisaldab Kivirähki hea lasteraamatu retsept. Esiteks toob ta välja Andrus Kivirähki arvamuse. Kivirähk on ise öelnud, et ta kirjutab lasteraamatuid pingevabalt ning see on tema jaoks hea vaheldus ja kaasakiskuv mäng. Kumberg lisab, et „sedasorti pingevaba, ladusat ning mängulist vaime, mis vigureid ja vimkasid viskab, on tema teosed piripardani täis.“ (Samas: 126) Siiski pole tegemist tühipalja vigurdamisega ja „tekst kannab ka sisuliselt“. Ühtlasi kinnitavad raamatud lapsele, et lugemine on lõbus. (Samas 126)

Krista Kumberg kirjutab ka Kivirähki lasteraamatute tegelastest. Temagi tõdeb, et raamatutes esineb pahasid ja kurje tegelasi, kuid otsest hea ja kurja vastandumist ei toimu. Autor vastandab hoopis ellusuhtumist, elulaadi. „Kirjanik väänab protestantliku edasipüüdliku ellusuhtumise kohaselt väärtuslikud jooned, nagu töökus, tõsidus, hoidlikkus jne., karikatuuriks ning tõstab troonile eelpoolnimetatud ellusuhtumise poolt taunitud jooned, nagu kerge meel, muretus, mugavus, laiskus, mängulisus, fantaasialend.“ (Samas 129) Ellusuhtumisele lisaks vastandab Kivirähk täiskasvanute tüüpmaailma lapsemeelse eluviisiga. Siinkohal astub kirjanik lapse poolele, jättes raamatus lastele õigus, mis lugejalegi meeldib. (Samas 131)

Lõpetuseks nimetab Krista Kumberg raamatu „Lotte reis lõunamaale“ näitel Andrus Kivirähki kaubamärgid. Üheks kaubamärgiks on ootamatud olukorrad ja vaatenurgad. Neid esineb kirjaniku lugudes palju. Näiteks, pisikesed ja sinised elevandid või mäe sees asuv maailma kiireimate vihmausside ratsavägi. (Samas 133) Teiseks kaubamärgiks nimetab Kumberg erilisi väljendeid ja võrdluseid. Näidetest on ta nimetanud: kõõlusime mere kohal nagu kolm ämblikku või tundsin end kui limonaad joogikõrres, mida jõehobu enese poole imeb. (Samas 134) Seega, Andrus Kivirähki lasteraamatuid ei tee populaarseks üks kindel element või tunnusjoon. Populaarsus seisneb mitme tasandi, tunnuse koostoimimises ja lastemaailma mõistmises.

Kokkuvõte

Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptsiooni on võimalik jaotada kriitikukeskseks ja teosekeskseks retseptsiooniks. Kriitikukeskses retseptsioonis lähtub arvustaja enda isiklikust lugejakogemusest, samuti väljendavad kriitikud oma laste emotsioone ja hinnanguid. Teosekeskne retseptsioon aga hõlmab kirjandusanalüütilisi lähenemisi ning autori, teose sisu ja tegelaste tutvustamist või kirjeldamist. Leidub ka kahe lähenemise kombineerimist. Rein Veidemanni käsitlusele toetudes on retseptsiooni võimalik jaotada veel imiteerivaks, produktiivseks ja kreatiivseks kriitikaks. Kolmikjaotusest esineb kõige rohkem kreatiivset kriitikat. Kreatiivne kriitika käsitleb nii teose tegelasi, loo sündmuseid või süžeed, illustratsioone kui ka Andrus Kivirähki kirjaniku omadusi.

Kivirähki lasteraamatute retseptsioonis on korduvad sisuelemendid huumor, absurd ja grotesksus, sisukus ja lihtsus, positiivsus ja südamlikkus, fantaasia ja reaalsuse piirid, vanuselised piirid ning illustratsioonide arvustamine. Lisaks leiab võrdlemisi palju kajastust auhindade pälvimine, müügiedetabelites paiknemine ja raamatuesitluste reklaamimine. Sisuelementidest on kõige rohkem kajastust leidnud huumor, grotesk ja absurd. Vähemalt üks kolmest omadusest on esindatud pea igas Kivirähki lasteraamatus. Eranditeks on nukrama alatooniga „Tilda ja tolmuingel“ ja kangelaslikest vägitegudest jutustav „Suur Tõll“. Seevastu on sisukus ja lihtsus, positiivsus ja südamlikkus tunnusjooned, mis käivad iga teose kohta.

Fantaasiaelemendid on samuti esindatud igas Kivirähki lasteraamatus. Üldisemalt toimub fantaasia ja reaalse maailma segunemine, seda tänu elututele asjadele, mis antropomorfseteks muutuvad. Tegelased ärkavad ellu enamasti lapstegelase kujutlusvõime tulemusena, näiteks juhtub nii „Oskaris ja asjades“. Seevastu, maailmade segunemise kõrval leidub teoseid, milles on fantaasia ja reaalsuse vahelised piirid selgesti kujutatud. Kahe maailma piirid on selgelt eristatavad raamatutes „Sirli, Siim ja saladused“ ja „Limpa ja mereröövliid“.

Retseptsioonis on oluline roll ka illustratsioonidel, sest teksti ja pildi koostoimimine teeb raamatu lapse jaoks huvitavamaks. Kajastustes rõhutatakse eelkõige koostööd Heiki

Ernitsaga, kelle illustratsioonid uuemates raamatutes, näiteks „Tondis ja Facebookis“, on lugejatele juba tuttavas stiilis. Tunnustust leiavad ka koostööd teiste illustraatorite, näiteks Anne Pikkoviga. Illustratsioonide käsitlemisel on erilisemad „Lotte reis lõunamaale“, „Leiutajateküla Lotte“ ja „Oskar ja asjad“. „Lotte“ raamatud on illustratsiooniderohked, väga detailsed ja mitmetasandilised. „Oskar ja asjad“ aga valiti konkursil „25 kauneimat Eesti raamatut 2015“ veerandsaja kauneima raamatu hulka. Eriline on ka „Suur Tõll“, sest teose piltide autor on tuntud kunstnik Jüri Arrak.

Vastates viimaks küsimusele, milles seisneb Andrus Kivirähki fenomen lastekirjanikuna, selgub, et kirjaniku lasteraamatud on populaarseks osutunud eelnevalt nimetatud omaduste koostoimimisel. Andrus Kivirähk oskab last mõista ja tema fantaasiat kujutada. Ta suhtub oma tegelastesse lugupidamisega, ühtlasi on tegelased siirad ja positiivsed ning ükski tegelane pole üdini halb. Tegelased ja situatsioonid on lugejale ootamatud. Need pakuvad omajagu põnevust, luues samaaegselt siiski turvalise keskkonna. Kõige selle hulka on lisatud huumorit ja absurdi, sisukust ja õpetlikkust. Teoseid ilmestavad ka illustratsioonid, mis toetavad suurepäraselt teksti, andes lasteraamatule lisaväärtust.

Kirjandus

Allkivi, Kais 2016. Illustraator Anne Pikkov: Kivirähki Oskari joonistasin oma poja moodi. *Õhtuleht*, 12.02. <https://digileht.oh tuleht.ee/717613/illustraator-anne-pikkov-kivirahki-oskari-joonistasin-oma-poja-moodi> (07.05.2021).

Andrus... 2014 = Andrus Kivirähk „Suur Tõll“. *Postimees*, 01.11.2014.

Brock, Tiina 2008. *Tegelaste tüpoloogia Andrus Kivirähu lasteraamatutes*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Gorjunova, Gea 2008. *Andrus Kivirähki retseptsiooni peajooni*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Grünfeldt, Inna 2016a. Vilde laureaat „Oskar ja asjad“ võlub väikeseid ja suuri. *Virumaa Teataja*, 04.03.

Grünfeldt, Inna 2016b. Oskar ja asjad. Andrus ja AUHIND. *Virumaa Teataja*, 22.04.

Haav, Margus 2009. Punane viiner ja hundist sinilillemüüja. *Sakala*, 20.11.

Helend-Aaviku, Katrin 2020. Kivirähk esitles „Puulasi ja tohtlasi“. *Õhtuleht*, 15.08.

Hurt, Aadu 1995. Rüütlid, muumitrollid ja lapsemeelne fantaasia. *Õhtuleht*, 14.11.

Höbemägi, Priit 2019. Andrus Kivirähkilt uus lõbusate juttude kogu „Tont ja Facebook“. *Eesti Ekspress: Areen*, 13.11.

Juur, Mart 2002. Andrus Kivirähk „Sibulad ja šokolaad“. *Eesti Ekspress: Areen*, 21.11.

Kaldmaa, Kätlin 2007. Leiutajateküla Lotte lugu jõudis raamatusse. *Eesti Päevaleht*, 05.01.

Karm, Hille 2010. Kaks kevadet ühel lugemisaastal. *Õpetajate Leht*, 17.12.

Karneval... 2015 = Karneval isesorti tegelastega. *Äripäev*, 20.03.2015.

Kivirähk saab... 2019 = Kivirähk saab laste lemmikautori auhinna. *Pealinn: Tallinna linna tasuta leht*, 01.04.2019.

Klein, Mari 2015. Andrus Kivirähk „Karneval ja kartulisalat“. *Pere ja kodu*, 3, 126.

- Korv, Neeme** 2018. Kivirähki tolmust leitud mälestused. *Postimees*, 11.05.
- Kressa, Kaarel** 2016. Asjadel on omad soovid. *Eesti Päevaleht*, 25.01.
- Kumberg, Krista** 2002. Isevärki reisikiri. *Postimees: Arter*, 19.10.
- Kumberg, Krista** 2004. Hea lasteraamatu retsept. Vastandamisest ja konfliktitusest Andrus Kivirähki lasteraamatutes. *Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuse toimetised*, 1, 124–136.
- Kumberg, Krista** 2010. Rammusta lehma aasta lastekirjanduses. *Sirp*, 26.03.
- Kumberg, Krista** 2015. Millest unistab Soome kelk? *Lääne Elu*, 12.12.
- Kumberg, Krista** 2017. Lapsepõlve süütud ja muretud mängud. *Nuktis: Eesti Lastekirjanduse Keskuse lastekirjanduse ajakiri*, 5–11.
- Kumberg, Krista** 2020. Ilus sarvedega loom ehk Lastekirjanduse peavoolu sees ja kõrval. *Sirp*, 13.03.
- Limonaadisea... 2006 = Limonaadisea seiklused tegid Andrus Kivirähkist laste lemmiku. *Postimees*, 03.04.2006.
- Lotte tahab... = Lotte tahab Potterile ära teha. *Linnaleht*, 20.12.2006.
- Martson, Ilona** 2003. Eesti lastekirjanduse rikas mitmekesisus. *Eesti Päevaleht: Arkaadia*, 24.01.
- Mõttus, Anu** 2006. Nukitsad läksid Limpale. *Õpetajate Leht*, 07.04.
- Müürsepp, Mare** 1999. Röömsaid ja kollaseid juturaamatuid koolikotti. *Õpetajate Leht*, 03.09.
- Neid raamatuid... 2015 = Neid raamatuid osteti kõige rohkem. *Postimees*, 30.12.2015.
- Niitra, Mari** 2008. Eesti lastefilmi ja lasteraamatu uutmoodi suhted. *Eesti Lastekirjanduse Keskuse toimetised*, 3, 111–126.
- Oja, Arno** 2015. Kaka teeb karnevali. *Postimees*, 11.04.
- Palm, Jaanika** 2002a. Las laps loeb. Eesti lastekirjandus 2002. *Looming*, 3, 432–436.

- Palm, Jaanika** 2002b. Headusest tulvil lood. *Eesti Päevaleht*, 01.11.
- Palm, Jaanika** 2005. ...et maailmas on nii palju sõnu. *Sirp*, 04.03.
- Palm, Jaanika** 2015a. Värsket eesti lastekirjandust ühe mütsi alla ei suru. *Sirp*, 06.03.
- Palm, Jaanika** 2015b. Kivirähki raamat on kui sibul, mille uued kihid avanevad lugedes üksteise järel. *Postimees*, 28.11.
- Palm, Jaanika** 2015c. Märts 2015. Andrus Kivirähk „Karneval ja kartulisalat“. *Eesti Lastekirjanduse Keskus*. <https://www.elk.ee/?p=12155> (16.05.2021).
- Palm, Jaanika** 2018. Juuni 2018. Andrus Kivirähk „Tilda ja tolmuingel“. *Eesti Lastekirjanduse Keskus*. <https://www.elk.ee/?p=29443> (07.05.2021).
- Pilt, Annika** 2019. Kuidas muuta pimedamad sügisõhtud nauditavamaks? *Moekuulutaja: Tartu Kaubamaja*, 2, 52–53.
- Põhjala, Priit** 2019. Tähelepanekuid 2018. aasta eesti lastekirjandusest. *Looming*, 5, 705–714.
- Rooste, Jürgen** 2005. Küülikud jooksus ja jumal surnud. *Sirp*, 04.03.
- Rooste, Jürgen** 2013. Eestlase kohus on lugeda! *Maaleht*, 09.05.
- Ruben, Aarne** 1995. Kai, tema kõhu-uss ja Barbie. *Pühapäevaleht*, 11.11.
- Sibrits, Heili** 2016. Võidumees on Andrus Kivirähk. *Postimees*, 17.02.
- Steiner, George** 2008. „Kriitik“ / „Lugeja“. – Valik esseid. Tlk Triinu Pakk. *Loomingu Raamatukogu*, 33–34, 104–142.
- „Suur Tõll“... 2014 = „Suur Tõll“ ilmub taas – Jüri Arraku pilte saadab Andrus Kivirähk. *Eesti Rahvusringhääling*, 10.03.2014. <https://kultuur.err.ee/297482/suur-toll-ilmub-taas-juri-arraku-pilte-saadab-andrus-kivirahki-jutt> (07.05.2021).

- Süvalep, Ele** 2019. Mereröövel Lusikas ja printsess Õhupall ehk mis juhtub asjadega tänapäeva muinasjuttudes. *Nukits: Eesti Lastekirjanduse Keskuse lastekirjanduse ajakiri*, 1–7.
- Talts, Mait** 1996. Parim päev banaanikala püügiks. *Nukits: Eesti Lastekirjanduse Keskuse lastekirjanduse ajakiri*, 20–21.
- Talts, Mait** 2006. Kirjanik aitab diskreetselt barjääre ületada. *Sakala*, 28.10.
- Tätte, Jaan** 1999. Võitlusse Mikiga. *Postimees*, 05.06.
- Tüür, Kadri** 2014. Andrus Kiviräha „Kaka ja kevad“. Kirjandusökoloogiline analüüs. *Eesti Lastekirjanduse Keskuse toimetised*, 5, 83–104.
- Urmet, Jaak** 2007. Elame õnnelikul ajal! Eesti lastekirjandus 2006. *Looming*, 4, 564–587.
- Urmet, Jaak** 2011. Kiiremini! Kõrgemale! Kaugemale! Pilk spordi teemale lastekirjanduses. I osa. *Nukits: Eesti Lastekirjanduse Keskuse lastekirjanduse ajakiri*, 8–15.
- Urmet, Jaak** 2012. Kiiremini! Kõrgemale! Kaugemale! Pilk spordi teemale lastekirjanduses. II osa. *Nukits: Eesti Lastekirjanduse Keskuse lastekirjanduse ajakiri*, 5–12.
- Vaiksoo, Jaanus** 2003. Härra Punn ja muud loomad. *Eesti Päevaleht*, 24.01.
- Vaiksoo, Jaanus** 2010. Lastekirjandus vallutab uusi tippe. Eesti lastekirjandus 2009. *Looming*, 4, 551–561.
- Vaino, Maarja** 2015. Sirli, Siim ja unistused. Psühhoanalüütiline etüüd. *Looming*, 4, 553–559.
- Veidemann, Rein** 2000. Kriitikakunst. Tallinn: Avita.
- Viita-Neuhaus, Anu** 2016. Oskaril on asjad – mis meil kõigil! *Virumaa Teataja*, 30.01.
- Väljataga, Märt** 2005. Milleks uurida kirjandust? *Vikerkaar*, 6, 58–68.
- Wimberg** 2010. Ilusad ja hääd lood: vallatud uperpallid. *Postimees*, 20.02.

Characteristic Features of Andrus Kivirähk's Children Books. Summary

The aim of this bachelor's thesis is to analyse the reception of Andrus Kivirähk's children's books and what makes Kivirähk a popular children's author. The work is based on the reception of Andrus Kivirähk's children's books. Analysed articles were found in Estonia's article database ISE and Estonia's article portal DIGAR. There is no known approach of reception analyses in Kivirähk's children's books. Therefore, reception analyses show the writer's diversity and fame from the aspect of children's literature. It also allows to see what Kivirähk's pays most attention to when writing for children.

This reception analyse is focused on repetitive content elements. Repetitive content elements are humour, absurd and grotesque, pithy and simplicity, positivity and geniality, borders of fantasy and real life and the review of illustrations. Humour, grotesque and absurd have found the most reflection from content elements. Out of the three named elements one is always presented in Kivirähk's children's books. Exceptions are "Tilda ja tolmuingel" and "Suur Töll". On the other hand, pithy and simplicity, positivity and geniality are elements that are common for every Kivirähk's books.

Fantasy elements are also common in every Kivirähk's children books. Generally, there is a blend between real world and fantasy. This happens because lifeless things are anthropomorphic. Usually characters come to life thanks to main character's imagination, for example this happens in "Oskar ja asjad". Opposite to mixing real and fantasy world, there are books that have clear boundaries of fantasy and real life. Two world borders are clearly distinguishable in "Sirli, Siim ja saladused" and "Limpa ja mereröövliid".

Illustrations have a pivotal part in Kivirähk's children books reception, because the interaction of text and picture makes reading the book more interesting for children. In articles there is emphasized the collaboration with illustrator Heiki Ernits. His illustrations have been in several Kivirähk's books starting from 2006. In the latest book "Tont ja Facebook" Ernits' illustration style is familiar to the reader from previous books that Ernits has illustrated. Kivirähk's collaboration with other illustrators are also recognized, for

example with Anne Pikkov. There are books that are more special in terms of illustrations, such as “Lotte reis lõunamaale”, “Leiutajateküla Lotte” and “Oskad ja asjad”. “Lotte” books have a lot of illustrations in them. These books are very detailed and have several layers. “Oskar ja asjad” was selected as one of the 25 most beautiful books in a contest “25 kauneimat Eesti raamatut 2015”. “Suur Tõll” is also special, because it was illustrated by a famous artist Jüri Arrak.

It turns out that answer to the question what is Andrus Kivirähk’s phenomenon as a children books writer, is all of the earlier mentioned qualities working together. Andrus Kivirähk understands children and he can put himself in their shoes. He respects his characters. Characters are sincere and positive and none of them are entirely bad. The characters and situations in the books are unexpected for the reader. They bring a lot of excitement but also create a safe environment. In all of that the books consist of humour and absurd, pithy and instructive. Books consist of expressive illustrations that wonderfully support the text and give additional value to the children books.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helina Harend

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Andrus Kivirähki lasteraamatute retseptiooni tunnusjooned“, mille juhendaja on Mart Velsker, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Helina Harend

24.05.2021